

Drejt Praktikave Gjithëpërfshirëse dhe Mbështetjes së Sjelljes Pozitive në Arsim dhe Punë Sociale

Raportet e Vendit

Alina Ivanenko¹, Alla Moskalets², Kateryna Ivanova², Lucia Mikurčíková³, Ivana Trellova³,
Evgenia Panichevska⁴, Teuta Ramadani Rasimi⁵, Monika Suchowejska⁶, Nataliia Zavarova⁷.

¹Donbas State Pedagogical University (DSPU)

²Masaryk University

³University of Presov

⁴NTUU Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

⁵University of Tetova

⁶SWPS University of Social Sciences and Humanities

⁷Odessa Regional Academy of In-Service Education (ORAIE)

Përmbajtja

Informacione të përgjithshme rreth projektit.....	3
Gjendja aktuale e legjislacionit gjithëpërfshirës në vendet V4, Ukrainë dhe në Maqedoninë e Veriut	5
Legjislacioni i gjithëpërfshirjes	5
Republika Çeke.....	5
Sllovakia	8
Maqedonia e Veriut	9
Polonia	12
Ukraina	13
Edukimi i profesionistëve për fushat e edukimit special, psikologjisë dhe punës sociale	16
Republika Çeke.....	16
Sllovakia	19
Maqedonia e Veriut	20
Polonia	23
Ukraina	25
Zhvillimi i fushës së analizës së sjelljes së aplikuar	29
Pasqyra historike e ABA-së në Evropë dhe njohja e saj.....	29
Historiku dhe zhvillimi i ABA-së në Evropë	30
Zhvillimi dhe statusi aktual i analizës së sjelljes së aplikuar në vendet partnere	30
Republika Çeke.....	30
Sllovakia	32
Maqedonia e Veriut	33
Polonia	34
Ukraina	36
Roli i analizës së sjelljes të aplikuar në gjithëpërfshirje	38
Rezultatet e intervistave me profesionistë për përvojën e tyre me mjedise gjithëpërfshirëse dhe përvojën e tyre me programet e sjelljes	39
Hulumtimi i trajnerëve të mundshëm	39
Përfundimi.....	42
Krahasimi i qasjeve ndaj arsimit gjithëpërfshirës dhe programeve të sjelljes në vendet partnere	43
Puna e ardhshme	44
Struktura e kurrikulës	44
Literatura e shfrytëzuar	46

Informacione të përgjithshme rreth projektit

Projekti “Drejt praktikave gjithëpërfshirëse dhe mbështetjes së sjelljes pozitive në arsim dhe punë sociale” trajton nevojën për të përmirësuar arsimin dhe shërbimet gjithëpërfshirëse në Ukrainë, Maqedoninë e Veriut dhe vendet V4. Qëllimi kryesor i projektit është të integrojë praktikat më të mira nga vendet partnere dhe të zhvillojë programe trajnimi për stafin universitar në Ukrainë dhe Maqedoninë e Veriut. Kjo nismë synon të rrisë njohuritë dhe aftësitë e pjesëmarrësve të trajnimit në teknikat moderne të bazuara në shkencën e sjelljes (p.sh. ABA) dhe të përmirësojë cilësinë e menaxhimit të procesit të përfshirjes dhe mbështetjes së njerëzve me çrregullime neurozhvillimore dhe sjellje sfiduese. Lufta ruso-ukrainase ka ndikuar ndjeshëm në sistemin arsimor të Ukrainës. Programet tradicionale të arsimimit të mesimdhënësve dhe punëtorëve socialë kanë dështuar kryesisht në përfshirjen e strategjive dhe teknologjive moderne të nevojshme për të punuar me fëmijët me nevoja të veçanta në mjedise gjithëpërfshirëse, veçanërisht fëmijët që shfaqin sjellje të rënda sfiduese (Afuzova, 2021). Në mënyrë të ngjashme, në Maqedoninë e Veriut, veçanërisht në pakicën shqiptare, profesionistët që punojnë drejt përfshirjes përballen me sfida për shkak të një numri të kufizuar të materialeve kurrikulare për trajnim që janë të disponueshme në gjuhën shqipe.

Në fillim të vitit 2023, më shumë se 1.8 milionë fëmijë janë larguar nga Ukraina si refugjatë, ndërsa 2.5 milionë fëmijë janë zhvendosur brenda vendit (UNICEF, 2023). Agresioni rus ka pasur një ndikim të madh në sektorin e arsimit: shumë shkolla dhe programe të arsimit special janë prekur rëndë si rezultat i luftës. Nga gushti 2022 deri në janar 2023 janë shkatërruar 61 objekte arsimore dhe janë dëmtuar 118 të tjera. Shumë fëmijë me aftësi të kufizuara përballen me barriera shtesë gjatë lëvizjes për shkak të mungesës së infrastrukturës së përshtatshme dhe kujdesit të specializuar. Më shumë se 60% e drejtorëve (drejtuesve) të institucioneve arsimore raportuan se sipas ligjit ushtarak, fëmijët me FNV (fëmijët me nevoja të veçanta) ndjekin një institucion (njësi) të arsimit parashkollor. Gjithashtu, një në pesë drejtorë vuri në dukje se procesi arsimor për fëmijët me FNV është organizuar përmes mësimit në distancë. Sipas 13% të kryetarëve, fëmijët me FNV mësojnë në formë të përzier. Një përqindje më e vogël e drejtuesve raportuan se fëmijët me FNV janë larguar nga Ukraina ose një ndihmës mësues i viziton fëmijët në shtëpi për ta realizuar mësimin (Ministria e Arsimit dhe Shkencës e Ukrainës, të dhëna statistikore, 01.12.2023). Shumica e këtyre familjeve kanë kërkuar strehim në vendet e V4, ndërsa disa janë shpërngulur edhe në Maqedoninë e Veriut. Sipas vlerësimeve të Kombeve të Bashkuara (OKB), ka 6.33 milionë qytetarë ukrainas jashtë vendit, pa përfshirë fëmijët. Duke aplikuar koeficientin e Eurostat (33.4% e fëmijëve), numri i vlerësuar i fëmijëve ukrainas jashtë

vendit është 2.1 milionë. Në Bashkimin Evropian (BE), nga 4.24 milionë njerëz që kanë marrë mbrojtje të përkohshme, 33.4% janë fëmijë, që përbën të paktën 1.4 milionë persona. Megjithatë, duhet theksuar se kjo shifër nuk përfshin të dhëna nga vende të tilla si Mbretëria e Bashkuar, Shtetet e Bashkuara, Kanadaja dhe të tjera. Për më tepër, disa fëmijë që banojnë në vende si Franca mund të mos jenë të përfshirë në statistikat zyrtare dhe disa vende mund të mos kenë të dhëna të ndara sipas moshës. Rrjedhimisht, numri aktual i fëmijëve ukrainas jashtë vendit ka të ngjarë të jetë më i lartë se sa raportohet. Për më tepër, ka pak të dhëna në lidhje me numrin e fëmijëve me nevoja të veçanta arsimore (FNV) në diasporën ukrainase.

Si pjesë e zbatimit të projektit, do të zhvillohet një kurrikulë e re, e bazuar në strategjitë efektive të provuara në mënyrë empirike për nxitjen e sjelljes adaptive shoqërore. Kurrikula do të fokusohet gjithashtu në trajnimin e stafit akademik për të shfrytëzuar materialet e programit dhe për të shpërndarë njohuri rreth këtyre praktikave efektive. Trajnimi do t'u ofrohet punonjësve të institucioneve të arsimit të lartë në Ukrainë dhe në Maqedoninë e Veriut, të cilët më pas do të edukojnë studentët që marrin arsim paraprak dhe shtesë në këto institucione. Për më tepër, programi i trajnimit do të përshtatet për zbatim në vendet V4 për të forcuar përgatitjen profesionale të mësuesve, psikologëve dhe punonjësve socialë.

Gjendja aktuale e legjislacionit gjithëpërfshirës në vendet V4, Ukrainë dhe në Maqedoninë e Veriut

Legjislacioni i gjithëpërfshirjes

Në qershor të vitit 1994, përfaqësues nga 92 qeveri dhe 25 organizata ndërkombëtare u mbledhën në Salamanca, Spanjë, në Konferencën Botërore për Arsimin për Nevoja të Veçanta. Deklarata e Salamankës që rezultoi nga kjo konferencë përdëftoi angazhimin global për "Arsimin për të gjithë", duke theksuar domosdoshmërinë dhe urgjencën e ofrimit të arsimit për të gjithë fëmijët, të rinjtë dhe të rriturit "brenda sistemit të rregullt arsimor" (UNESCO, 1994). Në dokument thuhet se fëmijët me nevoja të veçanta arsimore "duhet të kenë qasje në shkollat e rregullta". Në të është e shtuar se shkollat e rregullta me orientim gjithëpërfshirës janë mënyra më efektive për të luftuar qëndrimet diskriminuese, për të krijuar komunitete mikpritëse, për të ndërtuar një shoqëri gjithëpërfshirëse dhe për të arritur arsimin për të gjithë. Për më tepër, Deklarata thekson se shkollat gjithëpërfshirëse jo vetëm që ofrojnë arsim efektiv për shumicën e fëmijëve, por gjithashtu rrisin efikasitetin dhe kosto-efektivitetin e sistemit arsimor në tërësi.

Miratimi i Deklaratës së Salamankës çoi në zbatimin e disa akteve ligjore dhe ndryshimeve në legjislacionin e vendeve që ratifikuan Deklaratën e Salamankës në favor të mbështetjes së të drejtave të individëve me nevoja të veçanta arsimore. Këto korniza ligjore shërbejnë si bazë për zhvillimin e politikave arsimore gjithëpërfshirëse në vendet V4, Ukrainë dhe Maqedoninë e Veriut.

Republika Çeke

Objekti kryesor i arsimit gjithëpërfshirës në Republikën Çeke është krijimi i kushteve që mbështesin zhvillimin njerëzor dhe sigurojnë integritetin e individëve me aftësi të kufizuara në të gjitha aktivitetet shoqërore në kushte të barabarta me të tjerët. Arsimi gjithëpërfshirës i referohet një sistemi shërbimesh arsimore të garantuara nga shteti, që bazohet në parimet e mosdiskriminimit, njohjes së diversitetit njerëzor, përfshirjes efektive dhe përfshirjes së të gjithë pjesëmarrësve në procesin arsimor. Legjislacioni në Republikën Çeke për individët me aftësi të kufizuara mendore fokusohet në sigurimin e të drejtave të tyre, promovimin e përfshirjes së tyre sociale dhe sigurimin e aksesit në mbështetjen dhe shërbimet e duhura. Më poshtë janë prezantuar aspektet kryesore të këtij legjislacioni:

- Akti Kundër Diskriminimit (Akti Nr. 198/2009 Kol.):

Ky akt ndalon diskriminimin në bazë të aftësisë së kufizuar, duke përfshirë aftësitë e kufizuara mendore, në fusha të ndryshme si punësimi, arsimi, kujdesi shëndetësor dhe qasja në mallra dhe shërbime. Ai siguron që individëve me aftësi të kufizuara mendore t'u ofrohen të njëjtat të drejta dhe mundësi si të tjerët.

- Ligji për Shërbimet Sociale (Akti Nr. 108/2006 Kol.):

Ky ligj rregullon ofrimin e shërbimeve sociale për personat me aftësi të kufizuara mendore, duke përfshirë asistencën personale, qendrat e kujdesit ditor, strehimin e mbrojtur dhe forma të tjera të mbështetjes. Këto shërbime synojnë të ndihmojnë individët me aftësi të kufizuara mendore të jetojnë të pavarur dhe të integrohen në shoqëri.

- Ligji për Arsimin (Akti nr. 561/2004 Kol.):

Ky ligj përcakton një kornizë për arsimin gjithëpërfshirës, duke siguruar qasje në arsimin e rregullt për fëmijët me aftësi të kufizuara mendore. Ai parashikon zhvillimin e planeve individuale të arsimit (PIA), dispozita për shërbime sociale si dhe akomodimet për të lehtësuar përfshirjen e nxënësve me aftësi të kufizuara mendore në shkollat e rregullta.

- Politika e Punësimit:

Çekia ka zbatuar politika për të mbështetur punësimin e personave me aftësi të kufizuara mendore. Kjo përfshin iniciativa për punëdhënësit për të punësuar individë me aftësi të kufizuara, programe të trajnimit profesional dhe punëtori strehimore që ofrojnë mundësi punësimi në një mjedis mbështetës.

- Kujdestaria dhe Kapaciteti Ligjor:

Kodi Civil (Akti nr. 89/2012 Kol.) përfshin dispozita për kujdestarinë dhe aftësinë juridike të individëve me aftësi të kufizuara mendore. Reformat në këtë fushë synojnë të mbrojnë të drejtat e individëve me aftësi të kufizuara mendore duke promovuar autonominë dhe aftësitë vendimmarrëse. Vendimmarrja e mbështetur inkurajohet për t'u mundësuar individëve që të bëjnë zgjedhjet e tyre në mënyrë të pavarur, duke marrë ndihmën e duhur.

- Shërbimet e kujdesit shëndetësor:

Legjislacioni garanton qasje në kujdesin shëndetësor, të përpiluar në mënyrë që personat me aftësi të kufizuara mendore të kenë qasje në shërbime të kujdesit shëndetësor të përshtatura për nevojat e tyre. Kjo përfshin kujdesin psikiatrik, mbështetjen psikologjike dhe shërbimet e

rehabilitimit. Reforma e kujdesit për shëndetin mendor fokusohet në përmirësimin e shërbimeve të shëndetit mendor, duke u fokusuar në kujdesin e bazuar në komunitet dhe reduktimin e mbështetjes në kujdesin institucional.

- Konventa e Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (CRPD): Republika Çeke është nënshkruese e CRPD-së, e cila angazhon vendin të mbrojë të drejtat e personave me aftësi të kufizuara, duke përfshirë aftësitë e kufizuara mendore. Ky traktat ndërkombëtar ndikon në legjislacionin dhe politikat kombëtare, duke promovuar përfshirjen dhe pjesëmarrjen e plotë të personave me aftësi të kufizuara mendore në të gjitha aspektet e jetës.
- Planet Kombëtare të Veprimit:
Qeveria çeke zhvillon periodikisht plane kombëtare veprimi për të përmirësuar situatën e personave me aftësi të kufizuara, duke përfshirë ata me aftësi të kufizuara mendore. Këto plane përshkruajnë qëllime, masa dhe afate kohore specifike për të përmirësuar qasjen, shërbimet mbështetëse dhe cilësinë e përgjithshme të jetës të individëve me aftësi të kufizuara.
- Dekreti nr. 291/1991 Kol.:
Ky dekret autorizon drejtorët e shkollave fillore që të krijojnë klase të specializuara dhe të veçanta për integrimin individual të nxënësve me aftësi të kufizuara.
- Programi Kombëtar për Zhvillimin e Arsimit në Republikën Çeke:
Ky dokument, i zhvilluar pas vitit 2000, shërben si një kuadër strategjik kyç për avancimin e arsimit gjithëpërfshirës.
- Akti për Arsimin Nr. 561/2004 Kol.:
Ky ligj rregullon arsimin parashkollor, fillor, të mesëm dhe të lartë, si dhe forma tjera të arsimit në shkolla dhe objekte shkollore, përcakton kushtet në të cilat realizohet arsimi dhe aftësimi (në tekstin e mëtejshëm “arsimimi”), përcakton të drejtat dhe detyrat e personave fizikë dhe juridikë të përfshirë në arsim, si dhe specifikon kompetencat dhe fushëveprimin e organeve shtetërore në administrimin dhe të vetëmenaxhimin e arsimit.
- Më 1 shtator të vitit 2016 hyri në fuqi ligji “Për ndryshime në disa akte rregullatore në fushën e arsimit” (nr. 82/2015), duke sjellë ndryshime thelbësore, mundësi të reja dhe disa komplikime në procesin e integritetit. Si rezultat i këtyre ndryshimeve, p.sh., numri i klientëve të këshillimoreve shkollore është rritur, ndërsa ato veçmë janë të ngarkuara me barrën e administrimit dhe organizimit. Kjo ndikon jo vetëm në cilësinë e punës, por edhe në procesin

e përgjithshëm të zbatimit të arsimit gjithëpërfshirës dhe të gjithë pjesëmarrësve, jo vetëm në këshillimin pedagogjik dhe psikologjik.

- Dekreti Nr. 27/2016 Kol.:

Për arsimimin e nxënësve me nevoja të veçanta arsimore dhe studentëve me nevoja të veçanta, i ndryshuar më 1 janar 2018

Këto masa dhe politika legislative pasqyrojnë angazhimin e Republikës Çeke për të krijuar një shoqëri gjithëpërfshirëse për personat me aftësi të kufizuara mendore, mbrojtjen e të drejtave të tyre dhe plotësimin e nevojave të tyre.

Slovakia

Sipas legjislacionit aktual në Sllovaki, arsimimi i çdo fëmije/nxënësi (në tekstin e mëtejme “nxënës”) duhet të bazohet në nevojat e tyre individuale arsimore dhe interesin e natyrshëm për t'u zhvilluar brenda procesit të të mësuarit gjatë gjithë jetës (Bezáková, Bougdar et al., 2022). Arsimi gjithëpërfshirës në Sllovaki rregullohet nga disa korniza ligjore, më të rëndësishmet prej të cilave janë ligjet e mëposhtme:

- Akti Nr. 245/2008 Kol. mbi Arsimin dhe Trajnimin (Akti i Shkollës) (Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní – školský zákon)
 - Vendos bazën ligjore për arsimin e përgjithshëm, profesional dhe special.
 - Përcakton arsimin gjithëpërfshirës dhe mandaton qasje të barabartë për të gjithë nxënësit.
 - Rregullon planet e individualizura arsimore (PIA) dhe shërbimet e specializuara mbështetëse.
- Akti Nr. 139/2019 Kol. për stafin pedagogjik (Zákon č. 139/2019 Z. z. o pedagogických zamestnancoch),
 - Përcakton kërkesat e kualifikimit për mësuesit, edukatorët specialë dhe stafin mbështetës.
 - Krijon programe zhvillimi profesional për të përmirësuar metodat e mësimdhënies gjithëpërfshirëse.
 - Prezanton trajnime speciale për edukatorët që punojnë me nxënësit me aftësi të kufizuara.

- Akti Nr. 365/2004 Kol. mbi trajtimin e barabartë në fusha të caktuara dhe për mbrojtjen nga diskriminimi dhe mbi ndryshimet në ligje të caktuara (Ligji Kundër Diskriminimit) (Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a anti-diskriminákýnyne zákon),
 - Ndalon diskriminimin e bazuar në paaftësi në arsim, punësim dhe shërbime sociale.
 - Siguron strehim të arsyeshëm për nxënësit me aftësi të kufizuara në shkollat e zakonshme.
 - Promovon politika gjithëpërfshirëse për të reduktuar ndarjen në arsim.
- Akti Nr. 36/2005 Kol. mbi Familjen (Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine)
 - Mbron të drejtat e fëmijëve, përfshirë ata me aftësi të kufizuara, në mjediset arsimore dhe sociale.
 - Përcakton përgjegjësitë prindërore në lidhje me përfshirjen arsimore të fëmijëve me nevoja të veçanta
- Akti Nr. 305/2005 Kol. mbi Mbrojtjen Ligjore Sociale të Fëmijëve dhe Kujdestarinë Sociale (Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele), si dhe dekretet dhe rregulloret përkatëse.
 - Siguron mbështetje sociale për fëmijët me aftësi të kufizuara në institucionet arsimore dhe sociale.
 - Krijon përpjekje bashkëpunuese ndërmjet shkollave, shërbimeve sociale dhe ofruesve të kujdesit shëndetësor.
 - Prezanton programe ndërhyrjeje të specializuara për fëmijët dhe familjet në rrezik.

Maqedonia e Veriut

Në Maqedoninë e Veriut, e drejta për arsim për çdo fëmijë garantohet përmes: Statutit të shtetit, Konventës Ndërkombëtare dhe Legjislacionit Kombëtar. Statutet e shtetit e rregullojnë të drejtën me dy nene, në të cilat thuhet:

- Neni 44: “Secili ka të drejtën e arsimimit. Arsimi është i disponueshëm për të gjithë në kushte të barabarta. Arsimi fillor është i detyrueshëm dhe falas.”
- Neni 48: “Pjesëtarët e komuniteteve kanë të drejtë të arsimohen në gjuhën e tyre në arsimin fillor dhe të mesëm”. (ОДЛУКА ЗА ПРОГЛАСУВАЊЕ НА УСТАВОТ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, 1991)

Maqedonia e Veriut është nënshkruese e disa traktateve ndërkombëtare që garantojnë të drejtën për arsim:

a) Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut (УНИВЕРЗАЛНА ДЕКЛАРАЦИЈА ЗА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА, 1948)

- Neni 26: “Secili ka të drejtën e arsimimit. Arsimi duhet të jetë falas, të paktën në fazat fillore dhe themelore. Arsimi fillor është i detyrueshëm.”

b) Konventa për të Drejtat e Fëmijës (Konventa për të drejtat e fëmijëve, 1989)

Maqedonia e Veriut e ratifikoi këtë konventë në vitin 1993. Në nenet 28 dhe 29, përcaktohet se:

- Shtetet do ta bëjnë arsimin fillor të detyrueshëm dhe falas.
- Arsimi i mesëm duhet të jetë i qasshëm për të gjithë.
- Shtetet do të marrin masa për të parandaluar diskriminimin në arsim.

c) Konventa për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore (Европска конвенција за заштита на човековите права)

- Protokolli 1, Neni 2: “Askujt nuk duhet t’i mohohet e drejta për arsimim”.

d) Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore (Меѓународен Пакт за економски, социјални и културни права, 1976)

- Neni 13 pohon se arsimi fillor duhet të jetë i detyrueshëm dhe falas, dhe arsimi i mesëm dhe i lartë duhet të jetë i qasshëm për çdo qytetar sipas mundësive të tij.

Sa i përket kornizës kombëtare, Maqedonia e Veriut garanton të drejtat për arsim përmes disa ligjeve dhe akteve nënligjore:

- Ligji për Arsimin Fillor: Ky ligj rregullon procesin arsimor në shkollat fillore dhe përcakton veprimtarinë e arsimit fillor si pjesë e sistemit të vetëm arsimor. (Закон за основно образование, 2019).
- Ligji për Arsimin e Mesëm: Ky ligj rregullon organizimin, funksionimin dhe menaxhimin e arsimit të mesëm, duke përfshirë arsimin e mesëm dhe atë profesional (Закон за средното образование, 2020).

Përfshirja është një proces shumëpalësh që kërkon bashkëpunim ndërmjet aktorëve të ndryshëm. Sipas Rasimi-Ramadani (2023), ndryshimi i parë i madh sistematik në arsimimin e nxënësve me aftësi të kufizuara në Maqedoninë e Veriut ndodhi në vitin 2018 me propozimin e Ligjit të ri për arsimin fillor, i cili u miratua në vitin 2019 (Закон за основно образование, 2019). Ky ligj synon të akomodojë nevojat e ndryshme të të gjithë nxënësve, duke siguruar pjesëmarrje thelbësore

të të gjithë nxënësve në procesin arsimor (Krstevska Dojchinoska & Petrushev, 2022). Në nenin 35 të këtij ligji, nxënësit me nevoja të veçanta, definohej si më poshtë: - nxënës me aftësi të kufizuara janë ata që kanë dëmtime afatgjata fizike, mendore, intelektuale ose shqisore, të cilat në ndërveprim me pengesa të ndryshme sociale mund të pengojnë pjesëmarrjen e tyre të plotë dhe efektive në shoqëri në baza të barabarta me të tjerët; - nxënës me çrregullime emocionale dhe të sjelljes ose me vështirësi specifike në të mësuar, si dhe nxënës që vijnë nga vende të deprivuara socio-ekonomike, kulturore ose linguistike, gjë që është e ngjashme por jo e njëjtë me rregulloren e KNF-së (Klasifikimi Ndërkombëtar i Funksionalitetit) të Maqedonisë së Veriut (17.01.2023). Në përputhje me dispozitat ligjore, sipas studiuesve, Krstevska Dojchinoska and Petrushev (2022), janë hartuar aktet nënligjore si në vijim:

- Koncepti për arsimin gjithëpërfshirës, i cili ofron udhëzime specifike se si praktikatat gjithëpërfshirëse do të zbatohen në praktikë, nga 07/06/2020 (Trpevska, Contova, & Cashllarov, 2020)

- Rregullore për mënyrën e vlerësimit të nxënësve me aftësi të kufizuara, (17.01.2023)

- Bazuar në nenin 22 paragrafi (11) të Ligjit për Arsimin Fillor, ministri i Arsimit dhe Shkencës më 27.10.2020 ka nxjerrë Udhëzim për mënyrën e bashkëpunimit në mes të shkollave fillore me qendrën burimore, qendrat për mbështetje të mësimit dhe shkollat tjera fillore. Ky Udhëzues rregullon mënyrën e bashkëpunimit ndërmjet shkollave fillore me qendrën burimore, qendrat mbështetëse të mësimit dhe shkollat e tjera fillore, (2020)

- Rregullore për standardin, përshkrimin e kompetencave dhe detyrave të punës për asistentin edukativ dhe personal në shkollat fillore, e miratuar më 02.12. (2020)

- Rregullore për mënyrën e kërkimit të asistentit edukativ/personal dhe mënyrën e përzgjedhjes së asistentit arsimor/personal, e miratuar më 15 shkurt (2021)

- Byroja e Zhvillimit të Arsimit ka nxjerrë një botim të dytë të rishikuar të Udhëzuesit për Ekipin Gjithëpërfshirës të Shkollës 2020, (Boshkovska Rozalija, et al., 2020).

Duhet të nënvizojmë faktin se ligji i ri i arsimit fillor i shndërron shkollat speciale në vendin tonë në qendër burimore dhe ka tendencën që çdo fëmijë me nevoja të veçanta të ndjekë shkollën e rregullt, me mbështetjen e qendrave burimore dhe qendrave mbështetëse të mësimit, megjithatë i përjashton ata nga shkollat speciale. Që nga viti 2023, shumica e shkollave speciale të dikurshme, tani qendra burimore, nuk kanë asnjë nxënës të regjistruar në shkolla speciale, që do të thotë se të gjithë fëmijët me nevoja të veçanta janë në shkollat e rregullta. Vetë ligji është gjithëpërfshirës sa i përket përfshirjes së fëmijëve me nevoja të veçanta në shkollat e rregullta, por mbetet ekskluziv për fëmijët që nuk përfitojnë nga shkolla e rregullta. Arsimi gjithëpërfshirës zbatohet në mbi 75% të

vendeve në botë, por suksemi në zbatim varet nga statusi socio-ekonomik i vendit dhe traditat arsimore dhe kulturore (Rashikj-Canevska, 2023), për çka Maqedonia e Veriut nuk mund të lavdërohet.

Zbatimi efektiv i këtyre akteve nënligjore është përgjegjësi e ekipeve profesionale brenda shkollave, të përbërë nga pedagogë, edukatorë dhe rehabilitues, psikologë, mësues dhe në disa raste punonjës socialë. Të gjithë këtyre profesionistëve u kërkohet të kryejnë programe universitare katërvjeçare (240 ECTS) për të marrë diplomën dhe kualifikimet e nevojshme për të punuar në shkolla.

Polonia

Në Poloni, kuadri legjislativ për integrimin e individëve me aftësi të kufizuara ka evoluar ndjeshëm me kalimin e kohës. Kushtetuta polake e vitit 1997 garanton të drejtën për arsim për të gjithë qytetarët, duke siguruar qasjen e lirë në arsimin publik, duke përfshirë institucionet e arsimit të lartë (IAL) dhe arsimin e detyrueshëm deri në moshën 18 vjeç. Legjislacioni, si Akti i datës 16.12.2016 mbi Ligjin për Arsimin dhe Kaptina e Mësuesve e vitit 1982, u mundëson fëmijëve qasje të barabartë në arsim, duke u mundësuar prindërve që të zgjedhin ndërmjet shkollave publike dhe private. Gjithashtu, IAL-të ruajnë autonominë sipas Aktit përkatës të Parlamentit. Për më tepër, sistemi arsimor polak i është nënshtruar modifikimeve për t'u përafruar me parimet e mundësive të barabarta arsimore për individët me aftësi të kufizuara, duke nënvizuar rëndësinë e arsimit gjithëpërfshirës brenda mjediseve të integruara. Ratifikimi i Konventës për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara në vitin 2012 shërben për të përforcuar përkushtimin e Polonisë për të promovuar përfshirjen në të gjitha fazat e arsimit të detyrueshëm.

Si qytetarët ashtu edhe institucionet kanë të drejtë të krijojnë institucione arsimore, duke përfshirë shkollat dhe institucionet e arsimit të lartë (IAL). Prindërit janë të lirë të zgjedhin për fëmijët e tyre një shkollë publike ose jopublike. Autonomia e IAL-ve sigurohet sipas parimeve të përcaktuara në aktin përkatës të Kuvendit.

Aktet kryesore që rregullojnë arsimin shkollor, që përfshijnë të gjitha nivelet nga arsimi parafillor deri në atë pas të mesëm joterciar, janë si më poshtë:

- Ligji për Arsimin Shkollor dhe dispozitat që e përfaqësojnë Ligjin për Arsimin Shkollor i vitit 2016;
- Akti për Arsimin Shkollor i vitit 1991;
- Karta e Mësuesve e vitit 1982.

Pavarësisht disa përmirësimeve, një përqindje e lartë e nxënësve me aftësi të kufizuara vazhdojnë të jenë në mjedise të ndara arsimore. Ndërsa përqindja e nxënësve me nevoja të veçanta arsimore në shkollat e rregullta është rritur midis viteve 2010 dhe 2018, niveli i ndarjes dhe pabarazitë në arritjet arsimore mbeten të larta. Për shembull, në vitin shkollor 2018/2019, 46% e nxënësve me nevoja të veçanta arsimore në shkollat fillore ndiqnin mësimet e rregullta, 19% ishin në klasa gjithëpërfshirëse, të cilat janë klasa të rregullta me tre deri në pesë nxënës me nevoja të veçanta arsimore dhe 33% në shkollat fillore speciale.

Legjislacioni aktual (d.m.th., Kushtetuta polake, Akti i 16.12.2016 i Ligjit për Arsim, Konventa për të Drejtat e Fëmijëve, Konventa për Personat me Aftësi të Kufizuara) siguron të drejtën e të gjithë fëmijëve, përfshirë ata me aftësi të kufizuara, për të ndjekur çdo lloj shkolle, ndërkohë që sistemi arsimor duhet të sigurojë mbështetje të përshtatur për nevojat e fëmijëve, duke përfshirë qasjet e synuara.

Polonia po ndërmerr hapa të rëndësishëm për të përmirësuar cilësinë e arsimit gjithëpërfshirës. Mbështetur nga Programi i Mbështetjes së Reformës Strukturore të Komisionit Evropian, Ministria e Arsimit dhe Shkencës (Ministria), në bashkëpunim me Agjencinë Evropiane për Nevoja të Veçanta dhe Arsimin Gjithëpërfshirës, ka zhvilluar zgjidhje për përmirësimin e cilësisë së arsimit gjithëpërfshirës, bazuar në një listë rekomandimesh dhe veprimesh prioritare.

Prioritetet për arsimin gjithëpërfshirës përfshijnë:

1. Sigurimi që qasja në asistencë të ofrohet sa më shpejt që të jetë e mundur për fëmijën dhe familjen.
2. Përmirësimi i cilësisë së mësimdhënies (materiale edukative, kurse të reja pasuniversitare për mësuesit të financuara nga Ministria e Arsimit, fonde për punësimin e specialistëve, psikologëve, pedagogëve, logopedëve në shkolla dhe për organizimin e kurseve shtesë të specializuara për nxënësit).
3. Një mënyrë e re për të vlerësuar nevojat.
4. Krijimi i shtigjeve të ndryshme të formimit profesional dhe mbështetja e personave me aftësi të kufizuara për të hyrë në tregun e punës.

Ukraina

Evolucioni i arsimit gjithëpërfshirës në Ukrainë është formësuar nga korniza legislative e vendit. Pas shpalljes së pavarësisë së Ukrainës në vitin 1991, Verkhovna Rada e Ukrainës miratoi

Kushtetutën e Ukrainës (1996) e cila sanksiononte të drejtat, liritë dhe përgjegjësitë themelore të të gjithë qytetarëve ukrainas.

Kuadri legjislativ i Ukrainës rregullon organizimin e një mjedisi arsimor gjithëpërfshirës, si dhe futjen dhe zbatimin e një forme gjithëpërfshirëse të arsimit nga rregulloret e më mëposhtme:

- Ligji i Ukrainës “Për Arsimin” (2017, i rishikuar) – Përcakton arsimin gjithëpërfshirës dhe garanton qasje të barabartë në mjediset mësimore.
- Ligji për “Edukimin Parashkollor” (2001, i ndryshuar) – Parashikon rregullore për përfshirjen e fëmijërisë së hershme dhe prezanton programe të specializuara parashkollore për fëmijët me aftësi të kufizuara.
- Ligji për “Arsimin e Mesëm të Përgjithshëm të Plotë” (2020) – Vendos standardet e arsimit gjithëpërfshirës për shkollat fillore dhe të mesme.
- Ligji për “Arsimin Profesional (Teknik Profesional)” – Siguron qasje dhe akomodim për nxënësit me aftësi të kufizuara në shkollat profesionale.
- Ligji për Arsimin e Lartë Profesional” – Përcakton dispozitat e arsimit gjithëpërfshirës në kolegjet teknike dhe institucionet e formimit profesional.
- Ligji për “Arsimin e Lartë” – Garanton qasje të barabartë për studentët me aftësi të kufizuara në universitete dhe institucione të arsimit të lartë (IAL),
- Ligji për “Edukimin Jashtëshkollor” – Rregullon aktivitetet gjithëpërfshirëse jashtëshkollore dhe arsimin joformal.
- Ligji për “Shërbimet Sociale” – Përcakton masat e mbrojtjes sociale për fëmijët me aftësi të kufizuara, duke përfshirë shërbimet mbështetëse arsimore.

Kabineti i Ministrave të Ukrainës ka lëshuar disa urdhra kyç për zbatimin dhe zgjerimin e arsimit gjithëpërfshirës:

- “Për miratimin e Planit të Veprimit për Zbatimin e Konceptit të Krijimit dhe Zhvillimit të Sistemit të Ndërhyrjes së Hershme për periudhën deri në vitin 2026”, i cili fokusohet në shqyrtimin e hershëm, mbështetjen prindërore dhe ndërhyrjet multidisiplinare për fëmijët me vonesa në zhvillim.
- “Për miratimin e Strategjisë Kombëtare për krijimin e hapësirës pa pengesa në Ukrainë për periudhën deri në vitin 2030”, e cila synon të rrisë qasjen në shkolla, vendet e punës dhe hapësirat publike.

Disa rezoluta të Kabinetit të Ministrave të Ukrainës përcaktojnë kornizën procedurale për zbatimin e arsimit gjithëpërfshirës:

- “Procedura e organizimit të veprimtarive të grupeve gjithëpërfshirëse në institucionet e arsimit parashkollor”,
- “Për miratimin e procedurës së organizimit të arsimit gjithëpërfshirës në institucionet e arsimit të mesëm të përgjithshëm”,
- “Procedura e organizimit të arsimit gjithëpërfshirës në institucionet e arsimit profesional (profesional-teknik)”,
- “Për miratimin e procedurës për organizimin e arsimit gjithëpërfshirës në institucionet e arsimit të lartë profesional”,
- “Procedura e organizimit të arsimit gjithëpërfshirës në institucionet e arsimit të lartë”,
- “Për organizimin e arsimit gjithëpërfshirës në institucionet e arsimit jashtëshkollor” (Procedura për organizimin e arsimit gjithëpërfshirës në institucionet e arsimit jashtëshkollor),
- “Për miratimin e Rregullores për shkollat speciale dhe rregullores për qendrat arsimore dhe rehabilituese”,
- “Për miratimin e Rregullores për qendrën burimore gjithëpërfshirëse” etj.

Ministria e Arsimit dhe Shkencës e Ukrainës ka lëshuar disa urdhra dhe letra për të sqaruar zbatimin e politikave të arsimit gjithëpërfshirës, që përfshijnë udhëzime për metodat e mësimdhënies gjithëpërfshirëse (rekomandime për përshtatjet e kurrikulës, teknologjitë ndihmëse dhe planet individuale arsimore (PIA), kërkesat e trajnimit për mësuesit në klasat gjithëpërfshirëse, standardet për zhvillimin e infrastrukturës shkollore dhe inkluzionit të shkollës).

Duke u bazuar në përvojën e vendeve evropiane, veçanërisht pas vitit 2016, Ukraina ka vendosur një kurs strategjik zhvillimi të orientuar drejt integritit në hapësirën arsimore evropiane. Ky integrim do të arrihet nëpërmjet zbatimit të një sistemi arsimor gjithëpërfshirës, i cili do të shërbejë si formë parësore e edukimit për fëmijët me nevoja të veçanta arsimore.

Edukimi i profesionistëve për fushat e edukimit special, psikologjisë dhe punës sociale

Në përgjithësi, sistemi arsimor për trajnimin e profesionistëve për të punuar në mjedise gjithëpërfshirëse ka një strukturë të ngjashme në të gjitha vendet partnere. Këto vende kanë një rrjet të gjerë institucionesh të arsimit të lartë që ofrojnë arsim dhe trajnim për individët që ndjekin karrierë në edukimin special, psikologji dhe punë sociale. Shumica e programeve arsimore për këta profesionistë bazohen në njohuritë bashkëkohore, duke përfshirë teoritë themelore dhe moderne. Në Republikën Çeke, Poloni dhe Sllovaki, disa universitete ofrojnë mundësinë për të studiuar një nga disiplinat më moderne shkencore: analizën e sjelljes. Ky program arsimor përgatit profesionistë në fushën e analizës së sjelljes së aplikuar. Megjithatë, në vendet partnere, ka një mungesë specialistësh, të cilët janë të kualifikuar për të punuar në një mjedis gjithëpërfshirës.

Republika Çeke

Një komponent thelbësor i sistemit arsimor modern është sistemi i mbështetjes për personat me nevoja të veçanta arsimore. Përfshirja është një komponent kyç i kësaj mbështetjeje. Arsimi gjithëpërfshirës është komponenti kryesor i shërbimeve arsimore për fëmijët me nevoja të veçanta arsimore në Republikën Çeke. Për këtë qëllim ajo ka zhvilluar programe dhe kurrikula të specializuara për të përgatitur edukatorë specialë, psikologë dhe punonjës socialë për punë në mjedise gjithëpërfshirëse. Këto programe theksojnë fuqimisht kuptimin e parimeve të përfshirjes, nevojat e ndryshme të individëve me aftësi të kufizuara dhe aftësitë praktike të nevojshme për të mbështetur këta individë në mënyrë efektive. Universitete të tilla si Universiteti Charles në Pragë, Universiteti Masaryk në Brno dhe Universiteti Palacký në Olomouc ofrojnë trajnime gjithëpërfshirëse duke kombinuar njohuritë teorike dhe përvojën praktike. Kurset mbulojnë tema të ndryshme, duke përfshirë psikologjinë e zhvillimit, metodologjitë e edukimit special dhe praktikën e punës sociale të përshtatura për mjedise gjithëpërfshirëse.

Për edukatorët specialë, edukimi përfshin punë të bollshme në strategjitë adaptive të mësimdhënies, zhvillimin e kurrikulës për nxënës të ndryshëm dhe teknikat e vlerësimit. Gjithashtu, këto programe përfshijnë përvoja praktike në klasa gjithëpërfshirëse, ku edukatorët e ardhshëm mund të aplikojnë njohuritë e tyre në mjedise të jetës reale, të bashkëpunojnë me mësues të arsimit të përgjithshëm dhe të zhvillojnë plane të individualizuara arsimore (PIA) për nxënësit me nevoja të veçanta. Ky komponent praktik është thelbësor për përgatitjen e mësuesve, duke i ndihmuar ata të

krijojnë mjedise mësimore mbështetëse dhe efektive që përfshijnë të gjithë nxënësit, pavarësisht nga aftësitë e tyre.

Psikologët dhe punonjësit socialë përgatiten në mënyrë të ngjashme përmes trajnimeve rigoroze akademike dhe praktike. Programet e psikologjisë theksojnë psikologjinë zhvillimore dhe edukative, teknikat e këshillimit dhe ndërhyrjet e shëndetit mendor të përshtatshme për mjedise gjithëpërfshirëse. Programet e punës sociale fokusohen në menaxhimin e rasteve, burimet e komunitetit dhe avokimin, duke siguruar që të diplomuarit të mund të mbështesin në mënyrë gjithëpërfshirëse individët me aftësi të kufizuara dhe familjet e tyre. Të dyja fushat përfshijnë praktikën dhe punën në terren, duke i lejuar studentët të fitojnë përvojë në shkolla, organizata të komunitetit dhe mjedise të tjera përkatëse. Kjo qasje e integruar siguron që psikologët dhe punonjësit socialë të ardhshëm të jenë të pajisur mirë për të promovuar përfshirjen, për të adresuar nevoja të ndryshme dhe për të punuar në bashkëpunim brenda ekipeve multidisiplinare në mbështetje të individëve në mjedise gjithëpërfshirëse.

Republika Çeke ka disa universitete që ofrojnë programe të nivelit botëror të edukimit special, punës sociale dhe psikologjisë. Këto institucione shquhen për përsosmërinë e tyre akademike, kërkimin inovativ dhe përkushtimin ndaj përgatitjes së studentëve për karrierë në fushat e tyre përkatëse. Ato ofrojnë një shumëllojshmëri programesh universitare, pasuniversitare dhe doktorature, duke u përshtatur me aspiratat e ndryshme akademike dhe profesionale. Këtu janë disa nga institucionet kryesore:

- Universiteti Charles (Univerzita Karlova)

Vendndodhja: Pragë

Programet: Universiteti Charles është një nga universitetet më të vjetra dhe më prestigjioze në Evropën Qendrore. Ai ofron programe gjithëpërfshirëse në psikologji, punë sociale dhe edukim special. Fakulteti i Edukimit dhe Fakulteti i Arteve janë veçanërisht të njohur për kërkimin dhe mësimdhënien e tyre në këto disiplina. Fakulteti i Edukimit ofron programe Bachelor, Master dhe Doktoraturë në Edukim Special. I njohur për kurrikulën e tij gjithëpërfshirëse dhe mundësitë kërkimore, ky universitet është një destinacion kryesor për ata që kërkojnë një karrierë në arsimin special.

- Universiteti Masaryk (Masarykova univerzita)

Vendndodhja: Brno

Programet: Universiteti Masaryk është universiteti i dytë më i madh në Republikën Çeke. Fakulteti i Studimeve Sociale dhe Fakulteti i Edukimit ofrojnë programe të vlerësuara mirë në psikologji, punë sociale dhe të edukimit special. Universiteti është i njohur për qasjen e tij moderne

dhe theksin në kërkime. Fakulteti i Edukimit ofron një sërë programesh diplomash në Arsimin Special, duke përfshirë diploma universitare dhe pasuniversitare të fokusuara në arsimin gjithëpërfshirës dhe shërbime mbështetëse për personat me aftësi të kufizuara. Ai ofron diploma në programe të ndryshme në edukimin special me specializime të ndryshme, duke përfshirë mbështetjen arsimore dhe zhvillimore për individët me aftësi të kufizuara. Universiteti ofron programe Bachelor, Master dhe Doktoraturë në Punë Sociale dhe në Fakultetin e Studimeve Sociale. Fakulteti është i vlerësuar për mundësitë e tij kërkimore dhe trajnimet e aplikuara. Ai ofron programe gjithëpërfshirëse në punën sociale, duke përfshirë vendosjet praktike dhe angazhimin në komunitet.

- Universiteti Palacký Olomouc (Univerzita Palackého v Olomouci)

Vendndodhja: Olomouc

Programet: Universiteti Palacký është universiteti i dytë më i vjetër në Republikën Çeke. Fakulteti i Edukimit dhe Fakulteti i Arteve ofrojnë programe të cilësisë së lartë në edukim special, punë sociale dhe psikologji. Ky fakultet ka programe të fuqishme në edukim special, duke ofruar diploma universitare dhe pasuniversitare të fokusuara në arsimin gjithëpërfshirës dhe shërbime mbështetëse për personat me aftësi të kufizuara. Universiteti shquhet gjithashtu për mjedisin mbështetës akademik dhe iniciativat kërkimore. Ai ofron një program Bachelor në Punë Sociale me theks në trajnimin praktik dhe stazhin.

- Universiteti i Hradec Králové (Univerzita Hradec Králové)

Vendndodhja: Hradec Králové

Programet: Ky universitet ofron programe të mira në punën sociale, edukimin special dhe psikologjinë përmes Fakultetit të Edukimit. Universiteti është i njohur për qasjen e tij praktike dhe angazhimin e komunitetit.

- Universiteti i Ostravës (Ostravská univerzita)

Vendndodhja: Ostrava

Programet: Fakulteti i Studimeve Sociale në Universitetin e Ostravës ofron programe të fuqishme në punën sociale dhe psikologjinë. Fakulteti i Edukimit ofron edhe kurse të specializuara në edukimin special. Universiteti njihet për kurrikulën e tij dinamike dhe kontributet kërkimore.

- Universiteti i Bohemisë Perëndimore (Západočeská univerzita v Plzni)

Vendndodhja: Pilsen

Programet: Fakulteti i Edukimit në Universitetin e Bohemisë Perëndimore ofron programe në edukimin special dhe punë sociale, me fokus në trajnimin praktik dhe kërkimin.

Slovakia

Për çdo nxënës në arsimin gjithëpërfshirës, duhet të ekzistojë, sipas ndryshimit aktual të Aktit Nr. 139 /2019 Kol. ekipi mbështetës i shkollës, detyra e të cilit, sipas nenit 84 të po të njëjtit akt, është të koordinojë zhvillimin e arsimit gjithëpërfshirës, të sigurojë zbatimin e qasjeve dhe strategjive arsimore që burojnë nga disiplina të ndryshme të shkencës dhe teknologjisë. Për më tepër, detyra e ekipit është të bashkëpunojë me institucionet e këshillimit dhe parandalimit si dhe subjektet e tjera në mbështetjen e fëmijëve, nxënësve dhe përfaqësuesve të tyre ligjorë në fushën e arsimit dhe trajnimit, të ofrojë këshillim për fëmijët, nxënësit dhe përfaqësuesit e tyre ligjorë dhe mbështetje metodologjike për stafin mësimdhënës, si dhe të marrë pjesë në zhvillimin e programit arsimor shkollor.

Ekipet mbështetëse të shkollës përfshijnë mësuesin e edukimit special të shkollës dhe të gjithë paraprofesionistët, si dhe personelin tjetër të shkollës, përfshirë asistentët arsimorë. Madhësia e ekipeve mbështetëse të shkollës mund të ndryshojë. Megjithatë, përveç edukatorit special të shkollës, ekipi zakonisht përfshin një psikolog shkollor, këshilltar udhëzues, këshilltar edukativ, punonjës social ose logoped. Ekipi mund të përfshijë gjithashtu edukatorë terapeutikë, nëse janë pjesë e shkollës ose profesionistë nga fushat ndihmëse dhe mbështetëse, duke përfshirë një punonjës social.

Duke pasur parasysh rëndësinë e edukatorëve specialë, psikologëve dhe punonjësve socialë brenda ekipit mbështetës dhe zbatimit të arsimit gjithëpërfshirës efektiv në Sllovaki, vihet theks i madh edhe në trajnimin e profesionistëve në këto profesione ndihmëse në këtë kontekst.

Studentët e arsimit special përgatiten për arsim gjithëpërfshirës që nga diploma bachelor, me ç'rast përveç bazave teorike të arsimit gjithëpërfshirës, theksi vihet në komponentët e arsimit gjithëpërfshirës në kuadër të arsimit parashkollor dhe passhkollor të fëmijëve dhe nxënësve me nevoja të veçanta arsimore. Diploma bachelor përgatit studentin për profesionin e edukatorit në një klub passhkollor, për pozicionin e asistentit pedagogjik dhe për master të Trajnimit Vokacional. Në programin e masterit fokusi vendoset edhe në mësimdhënien gjithëpërfshirëse në disa lëndë, rolin e një edukatori special në ekipin mbështetës dhe në diagnostikimin dhe këshillimin e edukimit special.

Studentëve të punës sociale u mësohet një sërë lëndësh të detyrueshme dhe zgjedhore për të zotëruar teorinë dhe praktikën e punës sociale në kontekstet e saj ndërdisiplinore dhe ndërsektoriale, p.sh., duke mbështetur zbatimin e përfshirjes sociale dhe duke promovuar arsimin gjithëpërfshirës. Këto përfshijnë, për shembull, Punë Sociale me të Rinjtë në Rrezik, Mundësi të Barabarta, Edukim

Special ose Punë Sociale me Persona me Aftësi të Kufizuara në nivelin bachelor. Në nivelin master, kurset përfshijnë Punë Sociale në Shkollë dhe Punë Sociale me Popullata të Përgjashtuara Socialisht.

Studentët e programit të Psikologjisë janë të përgatitur për të ndjekur profesionin e psikologut në specializime të ndryshme, përkatësisht psikolog klinik, psikolog këshillues, psikolog shkollor ose psikolog profesional. Në kursin e psikologjisë shkollore, studentët fitojnë njohuri për konceptin e punës së psikologut shkollor, detyrat e tij profesionale dhe aktivitetet themelore në mjedisin shkollor si dhe standardet ligjore dhe etike në punën e psikologut shkollor. Ata marrin informacion për punën me studentë të paprekur, studentë të talentuar dhe studentë me probleme të sjelljes, të të mësuarit dhe karrierës, programeve parandaluese dhe metodave të punës së një psikologu shkollor. Ata janë gjithashtu në gjendje të analizojnë një situatë problemore që ka të bëjë me mjedisin e shkollës dhe mjedisin më të gjerë shoqëror dhe të marrin qëndrim për situatat problematike.

Maqedonia e Veriut

Pedagogët dhe mësuesit marrin arsimin e tyre në një nga katër universitetet shtetërore të mëposhtme:

- Fakulteti Pedagogjik - Universiteti i Tetovës UT, 2021 ;
- Instituti i Pedagogjisë në Universitetin “Shën Kirili dhe Metodi” - Shkup UKIM, 2023;
- Fakulteti i Shkencave të Edukimit në Universitetin “Goce Dellçev” -Shtip UGD, 2023;
- Fakulteti Pedagogjik në Universitetin “Shën Klimenti i Ohrit” UB Manastir, 2022.

Pas diplomimit, mësuesit zhvillojnë kompetenca në fushat e mëposhtme:

- Njohuri për lëndën dhe sistemin arsimor;
- Strategjitë e të nxëniet dhe të mësimdhënies;
- Krijimi i një mjedisi stimulues mësimes;
- Përfshirja sociale dhe arsimore;
- Komunikimi dhe bashkëpunimi me familjet dhe komunitetet;
- Zhvillimi dhe bashkëpunimi profesional (2019).

Të diplomuarit nga programet e edukimit të mësuesve në Maqedoninë e Veriut janë të kualifikuar për të punuar në shkolla private dhe shtetërore. Megjithatë, kur shqyrtohet niveli në të cilin lëndët e gjithëpërfshirjes sociale dhe arismore janë inkorporuar në kurrikulat e trajnimit të mësuesve, Ramadan Rasimi (2023) thekson dallimet e rëndësishme ndërmjet fakulteteve.

Nga katër fakultetet kryesore që përgatisin mësimdhënës, në tri prej tyre përfshihen lëndë si Arsimi Gjithëpërfshirës si lëndë, ndërsa në Fakultetin Pedagogjik të Universitetit të Tetovës (UT) ajo nuk është e përfshirë. Universiteti “Goce Delçev” – UGD dhe UT-ja ofrojnë secili nga dy lëndë të fokusuara në metodat e mësimdhënies për studentët me nevoja të veçanta. Në UGD, Arsimi gjithëpërfshirës është lëndë e detyrueshme, ndërsa UT-ja ofron Pedagogjinë Speciale si lëndë obligative. Të dy universitetet ofrojnë Metodika për nxënësit me nevoja të veçanta si lëndë zgjedhore. Në të kundërt, Universiteti “Shën Kirili dhe Metodi” – UKIM dhe Universiteti “Shën Klimenti i Ohrit” – Manastir (UB) ofrojnë vetëm një kurs të detyrueshëm për Arsimin gjithëpërfshirës.

Në nivelin master, këto katër universitete ofrojnë 13 programe studimi, por vetëm disa përfshijnë lëndë në arsimin gjithëpërfshirës. UGD ofron një lëndë zgjedhore për arsimin gjithëpërfshirës në tre programe master. Në UT, vetëm drejtimi Arsimi i Mësuesve ofron Arsimin gjithëpërfshirës si lëndë zgjedhore. UB ofron një lëndë obligative të titulluar “Strategjitë e mësimnxënies dhe mësimdhënies së fëmijëve me nevoja të veçanta” vetëm në programin e Pedagogjisë Sociale. Edhe pse shihet qartë theksi i Arsimin gjithëpërfshirës si lëndë në disa fusha, asnjë program aktualisht nuk ofron trajnime në lidhje me analizën e sjelljes së aplikuar (ABA) ose lëndë të shkencave të sjelljes.

Në Maqedoninë e Veriut, vetëm dy universitete shtetërore ofrojnë programe universitare katërvjeçare në Edukim Special dhe Rehabilitim. Bëhet fjalë për Universitetin “Shën Kirili dhe Metodi” – UKIM (Fakulteti Filozofik, Instituti i Edukimit Special dhe Rehabilitimit) dhe Universiteti i Tetovës (Fakulteti Pedagogjik, Programi i Edukimit Special dhe Rehabilitimit). Të dy universitetet ofrojnë kurse për arsimin gjithëpërfshirës dhe punën me nxënës me aftësi të kufizuara. Të diplomuarit trajnohen për mbështetjen e të mësuarit, monitorimin e zhvillimit të nxënësve me nevoja të veçanta, ndihmën e mësuesve, orientimin në karrierë, këshillimin e prindërve, bashkëpunimin në komunitet, kërkimin arsimor dhe sigurinë e shkollës. Ata janë gjithashtu të kualifikuar për të vlerësuar nevojat e veçanta arsimore, për të zhvilluar dhe menaxhuar programe të specializuara arsimore dhe për të mbështetur individët me aftësi të kufizuara në institucione të ndryshme si qendrat e rehabilitimit, qendrat e trajtimit të autizmit, institucionet e punës sociale dhe objektet e shëndetit mendor.

Në nivelin master, UKIM dhe UT ofrojnë nëntë programe studimi në Edukim Special dhe Rehabilitim, duke përfshirë një program master dy semestral (60 ECTS) në Arsimin Gjithëpërfshirës, i cili është i hapur për të diplomuarit nga të gjitha drejtimet arsimore. Megjithatë, pavarësisht nga fokusi në rritje në arsimin gjithëpërfshirës, asnjë program universitar apo pasuniversitar nuk përfshin lëndët nga ABA.

Psikologjia është një nga fushat më të kërkuara në shkencat arsimore dhe humaniste në Maqedoninë e Veriut, me shtatë universitete që ofrojnë diploma bachelor në psikologji. Këtu

përfshihen tri universitete shtetërore (UKIM, UT dhe Universiteti “Nënë Tereza” UNT) dhe katër universitete private (Universiteti Ndërkombëtar Sllav, Universiteti Ballkanik, Universiteti i Evropës Juglindore dhe Universiteti MIT). Të shtatë programet përfshijnë Psikologjinë e personave me nevoja të veçanta në kurrikulë, por vetëm Universiteti Ndërkombëtar Sllav përfshin Arsimin gjithëpërfshirës si lëndë të detyrueshme.

Në nivelin master, pesë universitete ofrojnë nëntë programe studimi, por vetëm Universiteti Ndërkombëtar Sllav ofron një lëndë të titulluar "Vlerësimi specifik arsimor dhe rehabilitimi i studentëve me çrregullim të spektrit autik", ndërsa UKIM-i ofron "Bazat e evolucionit të sjelljes" si lëndë zgjedhore. Sipas Rregullores për kompetencat e psikologëve të shkollës (2019), psikologët e shkollës janë përgjegjës për mbështetjen e mësuesve, këshillimin e nxënësve dhe prindërve dhe promovimin e përfshirjes së prindërve në jetën shkollore. Psikologët janë gjithashtu të trajnuar për të punuar në shkolla, institucione të shëndetit mendor, agjenci të shërbimeve sociale dhe praktika private, por ata duhet të marrin një licencë nga Dhoma e Psikologëve përpara se të ushtrojnë profesionin.

Studimet e Punës Sociale ofrohen në katër universitete por si Punë dhe Politikë Sociale, duke përfshirë UKIM, UT, Universitetin “Nënë Tereza” dhe Universitetin e Evropës Juglindore. Ndër to, vetëm UKIM-i ofron lëndë zgjedhore për punën me fëmijët me nevoja të veçanta. Megjithatë, asnjë universitet aktualisht nuk ofron kurse ABA në programet e punës sociale. Në nivelin master, UT-ja nuk ofron programe të diplomimit në punë sociale, ndërsa universiteteve e tjera u mungojnë lëndët që lidhen me ABA. UKIM-i ofron dy lëndë zgjedhore të fokusuara në punën me studentët me nevoja të veçanta.

Sipas Rregullores për kompetencat e punonjësve socialë në shkolla (2019), punonjësit socialë ndihmojnë mësuesit, ofrojnë këshillim dhe promovojnë përfshirjen e prindërve. Ata gjithashtu angazhohen në shërbime më të gjera të bazuara në komunitet, duke përfshirë menaxhimin e rasteve, adresimin e pabarazive sociale dhe mbrojtjen (avokimin) për grupet e rrezikuara (vulnerable). Punonjësit socialë luajnë një rol të rëndësishëm në zhvillimin e politikave sociale në arsim, punësim dhe strehim.

Edhe pse fokusi për arsimin gjithëpërfshirës është në rritje, asnjë program studimor në edukimin e mësuesve, edukatorëve specialë, psikologëve ose punëtorëve sociale nuk përfshin kursin e Analizës së Sjelljes së Aplikuar (ABA). Inkorporimi i kurseve të lidhura me ABA do të rriste kompetencat profesionale në ndërhyrjet e sjelljes të bazuara në shkencë, brenda shërbimeve të arsimit gjithëpërfshirës dhe aftësisë së kufizuar.

Polonia

Sipas legjislacionit aktual, një individ i kualifikuar për të dhënë mësim në një shkollë mund të punojë në arsimin gjithëpërfshirës si edukator special nëse ka plotësuar një nga këto kushte:

- Studime pasuniversitare në pedagogji speciale ose arsim gjithëpërfshirës.
- Institucion trajnimi për mësues të specializuar në pedagogji speciale.
- Një kurs kualifikimi në pedagogji speciale.

Kërkesat e mëposhtme janë përcaktuar në Urdhëresën e ministrit të Arsimit dhe Shkencës, e datës 14 shtator 2023, për kualifikimet e detajuara të kërkuara nga mësuesit (Gazeta Zyrtare e 2023, pika 2102).

Sipas raportit bazë të përgatitur për Ministrinë, problemet më të mprehta janë mungesa e specialistëve, kryesisht psikologëve dhe psikiatërve, mungesa e modeleve të bashkëpunimit ndërmjet institucioneve përkatëse, ndërgjegjësimi i ulët për nevojat e veçanta dhe arsimi gjithëpërfshirës, përfshirë edhe mes prindërve, si dhe nevoja e mësuesve për mbështetje dhe njohuri për çrregullimet më të shpeshta të fëmijëve.

Për të adresuar këto sfida, më 17 maj 2022, Presidenti i Republikës së Polonisë nënshkroi ndryshimet në Ligjin për Sistemin Arsimor. Këto rregullore të reja synojnë të standardizojnë punësimin e profesionistëve në kopshte dhe shkolla të rregullta dhe po zbatohen gradualisht nga 1 shtatori 2022 deri më 1 shtator 2024.

Rregulloret e reja do të përmirësojnë ndjeshëm aksesin në ndihmën e ofruar, duke e bërë atë sa më shpejt dhe sa më afër fëmijës të jetë e mundur, për të eliminuar barrierat që pengojnë zhvillimin dhe mësimin e fëmijës. Për më tepër, një detyrë shumë e rëndësishme do të jetë përmirësimi i cilësisë së arsimit që merr parasysh nevojat e ndryshme arsimore të nxënësve në fazat e njëpasnjëshme të të mësuarit. Ekziston gjithashtu nevoja për bashkëpunim më të ngushtë ndërmjet ministrive dhe adresim më të saktë të fondeve për zbatimin e tyre. Dokumenti gjithashtu merr parasysh kërkesat që lidhen me përmirësimin e situatës së fëmijëve dhe adoleshentëve që përjetojnë probleme mendore dhe janë nën kujdesin psikiatrik.

Më 1 shtator 2022, hynë në fuqi standardet e reja për punësimin e profesionistëve të pedagogëve, edukatorëve specialë, psikologëve, logopedëve dhe terapistëve edukativë, si në kopshtet dhe shkollat e rregullta ashtu edhe në ato të integruara. Një rritje tjetër e punësimit të profesionistëve është planifikuar nga 1 shtatori 2024. Në fund të fundit, falë ndryshimeve të futura, në vitin 2022 numri i mësuesve specialistë të punësuar u planifikua të rritet nga afërsisht nga 22,000 në 51,000, ose me 143%.

Një element tjetër është krijimi i pozicionit të një edukatori special në kopshte dhe shkolla të rregullta dhe të integruara, i cili do të mbështesë mësuesit dhe do të zbatojë aktivitete të specializuara

drejtpërdrejt me nxënësit. Kërkesat për kualifikimin e këtij pozicioni janë përcaktuar shumë gjerësisht dhe përfshijnë disa opsione:

1. Diplomë e masterit e unifikuar sipas standardit të ri arsimor për arsimin special në çdo nëndisiplinë dhe përgatitje pedagogjike.
2. Një program i unifikuar i masterit sipas standardit të ri të trajnimit në një fushë studimi, në të cilën ka trajnime ekskluzive për përgatitjen e profesionit të mësuesit, në fushën e pedagogjisë së risocializimit, terapisë së të folurit, pedagogjisë korrigjuese (terapisë pedagogjike) ose mbështetjes së hershme të zhvillimit të fëmijës dhe përgatitjes pedagogjike.
3. Një program i unifikuar i masterit sipas standardit të ri të trajnimit për logopedi dhe përgatitje pedagogjike.
4. Studimet bachelor dhe master të kryera sipas standardit të ri arsimor në fushën e pedagogjisë së risocializimit, terapisë së të folurit, pedagogjisë korrigjuese (terapisë pedagogjike) ose mbështetjes së zhvillimit të fëmijërisë së hershme në ndonjë fakultet përveç pedagogjisë speciale dhe përgatitjes pedagogjike.
5. Programet bachelor dhe master ose programet e unifikuara të masterit të kryera sipas standardit të ri arsimor në fushën e edukimit pedagogjik dhe studimet pasuniversitare të kryera sipas standardit të ri të trajnimit për arsimin gjithëpërfshirës dhe përgatitjes pedagogjike.
6. Studimet e shkallës së dytë të kryera sipas standardit të ri arsimor për edukimin special në çdo nëndisiplinë dhe përgatitje pedagogjike.
7. Studime sipas standardeve të vjetra të edukimit në pedagogji speciale dhe përgatitje pedagogjike.
8. Studime bachelor dhe master ose master të unifikuar të kryera në përputhje me rregulloret në fuqi përpara datës 3 gusht 2019 në fushën e pedagogjisë dhe studimet pasuniversitare në pedagogji speciale ose arsim gjithëpërfshirës, ose një institut për përgatitjen e mësuesve në pedagogji speciale ose një kurs kualifikimi në pedagogji të veçantë dhe përgatitje pedagogjike.
9. Kualifikimet e nevojshme për të mbajtur pozicionin e mësuesit në kopshte dhe studimet pasuniversitare të kryera në përputhje me standardin e ri të edukimit në fushën e mbështetjes së zhvillimit të fëmijërisë së hershme.

Një risi është rregullimi në nivelin e rregullores për kualifikimin e kërkesave për të ashtuquajturin "mësues mbështetës". Variantet e kërkesave për mësuesin mbështetës janë shumë të ngjashme me ato për edukatorët specialë.

Raporti i fundit që hulumton edukimin në psikologji në Poloni tregon se vitet e fundit ka pasur një rritje të interesit për të studiuar psikologjinë. Si numri i universiteteve që ofrojnë studime në këtë fushë ashtu edhe numri i vetë studentëve janë në rritje. Në vitin 2018, në universitetet polake ka pasur 144 oferta për studime psikologjie, ndërsa në vitin 2023 oferta është rritur në 254. Në vitin 2019, 34.178 persona kanë studiuar psikologji, ndërsa në vitin 2022 ky numër është rritur në 56.370, një rritje prej rreth 65%.

Numri i personave që studiojnë psikologji po rritet edhe në vendet evropiane. Sipas të dhënave të Eurostat, nga viti 2016 deri në vitin 2021 në të gjitha vendet e Bashkimit Evropian, përqindja e atyre që studiojnë psikologjinë në nivelin pasuniversitar, në raport me numrin e të gjithë studentëve, është rritur nga 2.4% në 2.7%. Në nivelin universitar, nga 2% në 2.65%.

Në Poloni, numri më i madh i njerëzve studiojnë vazhdimisht psikologji në institucionet akademike. Megjithatë, rritja e numrit të studentëve është shumë më e madhe në universitetet profesionale, të cilat nuk janë të detyruara t'i nënshtrohen vlerësimit të veprimtarisë shkencore. Në periudhën në shqyrtim (2019-2022), rritja e numrit të studentëve në universitetet akademike është 30%, ndërsa në universitetet profesionale ka arritur në 313%. Në vitin 2019, më shumë se 29.9 mijë persona kanë studiuar psikologji në universitetet akademike dhe më shumë se 4.2 mijë në universitetet profesionale. Në vitin 2022, ky numër ka arritur në më shumë se 38.9 mijë në universitetet akademike dhe gati 17.5 mijë në universitetet profesionale.

Ukraina

Qeveria ukrainase vazhdon të sigurojë qasje të barabartë në arsim duke zbatuar politika që promovojnë gjithëpërfshirjen në të gjitha nivelet. Strategjia kombëtare për krijimin e një hapësire pa pengesa në Ukrainë deri në vitin 2030 ka si prioritet zhvillimin e një mjedisi arsimor gjithëpërfshirës, duke plotësuar nevojat e veçanta arsimore të nxënësve dhe duke siguruar mundësi të barabarta për të gjithë nxënësit. Ligji i Ukrainës "Për Arsimin" detyron autoritetet publike dhe qeveritë lokale të krijojnë kushte që garantojnë të drejtat e individëve me nevoja të veçanta arsimore, duke marrë parasysh aftësitë, interesat dhe rrethanat e tyre individuale. Ministria e Arsimit dhe Shkencës e Ukrainës luan një rol kyç në formësimin e politikave arsimore gjithëpërfshirëse. Që nga 1 shtatori 2023, në Ukrainë operojnë 314 institucione të arsimit të lartë (IAL), duke përjashtuar ato që ndodhen në territoret dhe rajonet e prekura nga lufta, të pushtuara përkohësisht nga Rusia.

Edukimi i psikologëve në Ukrainë ofrohet në 170 institucione të arsimit të lartë në nivele të ndryshme akademike. Nëntë institucione ofrojnë diploma të nivelit fillestar (bachelor junior/bachelor junior profesional), ndërsa 154 universitete ofrojnë programe bachelor. Në nivelin master, programet janë të disponueshme në 127 institucione, ndërsa trajnimet për doktoraturë (Ph.D.) në psikologji ofrohen në 61 institucione. Të diplomuarit në programet e psikologjisë janë të kualifikuar për një sërë rolesh profesionale, duke përfshirë pozicionet si psikologë, psikologë praktikë, pedagogë universitarë, instruktorë të arsimit profesional dhe studiues. Ata gjithashtu mund të punojnë në qendra burimore gjithëpërfshirëse, agjenci të shërbimeve sociale dhe institucione të mbështetjes psikologjike, me mundësi për të udhëhequr laboratorë kërkimore dhe programe rehabilitimi.

Specializimi në Psikologjinë Mjekësore (specialiteti 225) ofrohet në gjashtë institucione për programet master, ndërsa një institucion ofron doktoraturë (Ph.D.) në këtë fushë. Të diplomuarit që përfundojnë specializimin e tyre dhe marrin një kualifikim të psikologjisë mjekësore kanë të drejtë të punojnë si psikologë mjekësorë. Programet arsimore dhe profesionale në psikologji zhvillohen në përputhje me legjislacionin ukrainas, duke përfshirë ligjet e Ukrainës "Për Arsimin" dhe "Për Arsimin e Lartë" dhe rezolutat përkatëse të Kabinetit të Ministrave që rregullojnë kualifikimet, kushtet e licencimit dhe përmbajtjen e kurrikulës. Këshilli akademik i çdo universiteti miraton strukturën dhe përmbajtjen e programeve të psikologjisë në përputhje me nenin 36, paragrafi 8 i Ligjit të Ukrainës "Për Arsimin e Lartë".

Disiplinat e mëposhtme janë ndër komponentët e detyrueshëm të programeve arsimore dhe profesionale në kurrikulë: "Gjithëpërfshirja në Arsim", "Bazat e Arsimit Gjithëpërfshirës", "Psikokorrigjimi i Keqpërshtatjes së Shkollës në Arsimin Gjithëpërfshirës", "Bazat Psikologjike të Gjithëpërfshirjes", "Mbështetje Psikologjike në Institucionet e Integruara dhe Gjithëpërfshirëse", "Patopsikologjia (me Neuropsikologji)", "Psikologjia diferenciale", "Bazat e Psikokorreksionit", "Psikologjia e Sjelljes Devijante", "Rehabilitimi Psikologjik", "Teknika Psikoterapeutike", "Psikologjia e Sjelljes Kognitive" etj.

Komponentët e ndryshueshëm të programeve edukative dhe profesionale përfshijnë disiplina të tilla si: "Bazat e Psikoterapisë", "Mbështetja Neuropsikologjike e Proceseve Zhvillimore", "Psikologjia Kognitive", "Qasjet Kognitive-Sjellëse në Psikoterapi", "Bazat e Neurologjisë dhe dhe Neuropsikologjisë", "Bazat e Edukimit Gjithëpërfshirës", "Mbështetja e Edukimit Gjithëpërfshirës", "Personaliteti në një hapësirë gjithëpërfshirëse, Psikokorrigjimi dhe Psikoterapia e Çrregullimeve të Sjelljes në Fëmijëri dhe Adolehencë", "Ndërhyrja e Hershme", "Psikoterapia e Lojërave dhe Sjelljes", "Psikologjia dhe Korrigjimi i Çrregullimeve të Sjelljes", "Psikologjia e Subjekteve të Edukimit", etj.

Diploma bachelor në Punë Sociale (specialiteti 231) mund të merret në më shumë se 80 institucione të arsimit të lartë në Ukrainë, ndërsa 56 universitete ofrojnë diploma master në këtë fushë. Këto institucione përfshijnë universitetet kombëtare dhe shtetërore, universitetet e shkencave humane dhe pedagogjike, institutet ekonomike dhe politeknike, si dhe institucionet komunale dhe private. Të diplomuarit ndjekin karrierën si punëtorë socialë, menaxherë projektesh, menaxherë të përgjegjësishë sociale të korporatës, inspektorë për mbrojtjen e fëmijëve dhe profesionistë në agjencitë komunale të mbrojtjes sociale. Edukimi i tyre thekson gjithnjë e më shumë edukimin gjithëpërfshirës, përgatitjen e të diplomuarve për të punuar me fëmijët dhe të rriturit me aftësi të kufizuara, familjet në krizë dhe grupet e cënueshme sociale.

Edukimi për punëtorë socialë përfshin lëndët bazë dhe ato zgjedhore që lidhen me edukimin gjithëpërfshirës. Lëndët themelore mbulojnë: Të drejtat e njeriut, Drejtësinë sociale, Shëndetin mendor dhe Studimet e aftësisë së kufizuar, ndërsa kurset bazë si Shoqëria gjithëpërfshirëse dhe psikologjia si dhe Sociologjia e aftësisë së kufizuar janë pjesë e edukimit të përgjithshëm profesional. Lëndët zgjedhore ndryshojnë sipas institucionit, por mund të përfshijnë Mbështetjen psikologjike për fëmijët në edukimin gjithëpërfshirës, Strategjitë mësimore në edukimin gjithëpërfshirës, Drejtësinë sociale në një shoqëri gjithëpërfshirëse, Rehabilitimin social, Punë sociale dhe pedagogjike me fëmijët me aftësi të kufizuara, Dizajn universal dhe teknologjitë ndihmëse, si dhe Çrregullime të sjelljes tek fëmijët: diagnostikimi dhe intervenimet. Meqenëse Ukraina është ende në procesin e zhvillimit të infrastrukturës së saj gjithëpërfshirëse, shumë programe arsimore fokusohen në mbrojtjen sociale dhe sistemet e sigurimeve shoqërore në vend të strategjive praktike të arsimit gjithëpërfshirës. Megjithatë, universitetet po përditësojnë gradualisht kurrikulat për të përmbushur kërkesën në rritje për profesionistë të trajnuar në përfshirje dhe qasshmëri.

Analiza e programeve arsimore ka treguar se cikli i përgjithshëm i formimit profesional për profesionistët e punës sociale në shumicën e institucioneve të arsimit të lartë përfshin si lëndë obligative, jo vetëm njohuritë mbi teknologjitë e punës sociale, por edhe kurse themelore për të drejtat e njeriut, shëndetin mendor dhe patologjitë. Lëndët kryesore si Shoqëria gjithëpërfshirëse dhe psikologjia si dhe Sociologjia e aftësisë së kufizuar janë pjesë e kësaj kurrikule bazë. Megjithatë, tek shumica e disiplinave të fokusuara në mënyrë specifike në përgatitjen e studentëve për punë në mjedise gjithëpërfshirëse, këto lëndë ofrohen si lëndë zgjedhore. Çdo institucion ka fleksibilitetin për të hartuar grupin e vet të lëndëve zgjedhore bazuar në ekspertizën e fakultetit dhe kërkesën e studentëve. Shembuj të kurseve të tilla përfshijnë: Mbështetja psikologjike për fëmijët në edukimin gjithëpërfshirës, Strategjitë e mësimdhënies në edukimin gjithëpërfshirës, Drejtësia sociale në një shoqëri gjithëpërfshirëse, Rehabilitimi social, Puna sociale dhe pedagogjike me fëmijët me aftësi të

kufizuara, Dizajni universal dhe teknologjitë ndihmëse, Çrregullime të sjelljes tek fëmijët, Diagnostikimi dhe intervenimi, Psikologjia e subjekteve në edukimin gjithëpërfshirës.

Duke pasur parasysh kushtet aktuale në Ukrainë, është e vështirë të konsiderohet si vend plotësisht gjithëpërfshirës apo edhe që i afrohet gjithëpërfshirjes në shumë aspekte të jetës së përditshme. Si rezultat, shumë programe arsimore mbeten kryesisht teorike, me një theks të fortë në mbrojtjen sociale dhe sistemin e sigurimeve shoqërore për grupe të veçanta të popullsisë. Megjithatë, komponentët arsimorë po përditësohen gradualisht për të pasqyruar kërkesën në rritje për gjithëpërfshirje, ndërsa programet e zhvillimit profesional po evoluojnë në përputhje me rrethanat. Nëse universitetet janë në gjendje të tërheqin profesorë të specializuar në teknologjitë ndihmëse, strategjitë e ndërhyrjes së sjelljes dhe organizimin e shërbimeve mbështetëse për grupe specifike klientësh, ato mund të përmirësojnë ndjeshëm edukimin e studentëve. Kjo do të ndihmonte në harmonizimin e kompetencave profesionale me nevojat e reja të Ukrainës, ku pasojat e luftës dhe vulnerabiliteti i shtuar social po prekin një segment në rritje të popullsisë, duke kërkuar ekspertizë dhe aftësi të reja për specialistët e ardhshëm.

Përtej sistemit të kualifikimeve arsimore, Ukraina po përmirëson gjithashtu kornizën e saj të kualifikimeve profesionale, e cila lehtëson zhvillimin e mekanizmave të rinj për trajnimin, edukimin e vazhdueshëm dhe certifikimin e specialistëve bazuar në kredencialet e tyre ekzistuese akademike. Ky sistem në zhvillim synon të krijojë shtigje më fleksibël për zhvillimin profesional, duke siguruar që profesionistët e punës sociale dhe fushave të ngjashme të jenë të pajisur më mirë për t'iu përgjigjur peizazhit social që ndryshon me shpejtësi dhe kërkesës në rritje për arsim gjithëpërfshirës dhe shërbime mbështetëse.

Zhvillimi i fushës së analizës së sjelljes së aplikuar

Pasqyra historike e ABA-së në Evropë dhe njohja e saj

Analiza e aplikuar e sjelljes (ABA) është një qasje shkencore për të kuptuar dhe modifikuar sjelljen. Përdoret gjerësisht si një ndërhyrje për individët, veçanërisht ata me çrregullime zhvillimore si çrregullimi i spektrit të autizmit (ASD), për të mbështetur përvetësimin e aftësive të reja, modifikimin e sjelljeve dhe reduktimin e veprimeve të dëmshme ose shkatërruese. ABA i ka rrënjët në biheviorizëm, duke u fokusuar në mënyrën se si sjelljet mësohen dhe ndikohen nga faktorët mjedisorë.

Parimet themelore të ABA-së theksojnë se sjellja mësohet dhe mund t'u mësohet të tjerëve, modifikohet ose të harrohet përmes ndërhyrjeve të strukturuar. Një element kyç i ABA-së është përforsimi pozitiv, i cili rrit mundësinë e një sjelljeje të përsëritur kur pasohet nga një pasojë shpërblyese. Për të lehtësuar mësimin, aftësitë komplekse ndahen në hapa më të vegjël, të menaxhueshëm, duke i lejuar nxënësit të përparojnë përmes mësimdhënies së strukturuar. Matja objektive e rezultateve është një tjetër aspekt themelor i ABA-së, pasi mbledhja e të dhënave është thelbësore për gjurmimin e progresit dhe bërjen e rregullimeve të nevojshme në ndërhyrje. Për më tepër, analiza e sjelljes funksionale (FBA) është një metodë thelbësore e përdorur për të ekzaminuar qëllimin e një sjelljeje, duke identifikuar shkaqet themelore siç është nevoja për vëmendje ose shmangia e detyrës, të cilat më pas mund të adresohen përmes ndërhyrjeve të synuara.

Aplikimet e ABA-së janë të gjera, duke përfshirë përpjekjet për të rritur aftësitë sociale, komunikimin, bashkëpunimin dhe ndarjen, duke trajtuar gjithashtu sjelljet sfiduese si zemërimi, agresioni dhe vetëlëndimi. ABA përdoret gjithashtu për të mësuar aftësitë e jetës, rutinat e përditshme, higjienën dhe vetëkujdesin, si dhe për të përmirësuar performancën akademike, vëmendjen dhe përfundimin e detyrave.

Brenda vetë ABA-së përdoren teknika të ndryshme për të arritur këto rezultate. Trajnimi me provë diskrete (DTT) është një metodë e strukturuar që mëson aftësi specifike përmes praktikës së përsëritur me përforsim. Mësimdhënia e Mjedisit Natyror (NET) fokusohet në aplikimin e aftësive në mjediset e jetës reale për të promovuar mundësitë natyrore të të mësuarit. Për më tepër, teknikat e nxitjes dhe zbehjes përdoren për t'i udhëhequr nxënësit drejt përgjigjeve të sakta, ndërkohë që reduktojnë gradualisht mbështetjen me qëllim që të inkurajohet pavarësia. Përgjithësimi është një qëllim vendimtar, duke siguruar që aftësitë e mësuara të zbatohen në mënyrë të vazhdueshme në mjedise, njerëz dhe situata të ndryshme.

Suksesi i programeve ABA varet nga bashkëpunimi dhe qëndrueshmëria midis terapistëve, mësuesve, kujdestarëve dhe familjeve. ABA tani njihet si një qasje efektive njerëzore e shërbimeve në një sërë kontekstesh, megjithëse përdoret më tepër gjatë ndërhyrjeve për individët në spektrin e autizmit.

Historiku dhe zhvillimi i ABA-së në Evropë

Themelet e ABA-së u krijuan në Shtetet e Bashkuara të Amerikës, duke dalë nga bihejviorizmi në shekullin e 20-të, veçanërisht përmes punës së B. F. Skinner. Në Evropë, analiza e sjelljes filloi të merrte formë në vitet 1960, me ndikimin e Skinner dhe analistëve amerikanë të sjelljes. Grupi i analizës eksperimentale të sjelljes (GAES) u formua në Mbretërinë e Bashkuar, duke u fokusuar fillimisht në kushtëzimin operant të kafshët. Me kalimin e kohës, qëllimi i tij u zgjerua për të përfshirë sjelljen operative njerëzore, analizën e sjelljes së aplikuar dhe standardet e trajnimit profesional (Arntzen & Pellón, 2021).

Pas kësaj, u krijuan organizatat e ABA-së në vende të ndryshme evropiane, duke përfshirë Irlandën, Norvegjinë dhe Italinë (Arntzen & Pellón, 2021; Keenan et al., 2022). Sot, në të gjithë Evropën operojnë 21 organizata të dallueshme të analizës së sjelljes (Trellova & Bourland, 2024).

Megjithatë, njohja e ABA-së si fushë profesionale mbetet e kufizuar në shumë vende evropiane. Pak vende i njohin zyrtarisht analistët e sjelljes si një profesion të rregulluar dhe fusha mbetet kryesisht e parregulluar. Në mungesë të mbikëqyrjes profesionale, mbrojtja e konsumatorit nuk garantohet, pasi nuk ka një fushë praktike të përcaktuar universalisht ose kërkesa të standardizuara të kompetencës për profesionistët e ABA-së (Keenan, Dillenburger, et al., 2023).

Pavarësisht këtyre sfidave, fusha e ABA-së vazhdon të rritet në Evropë, me përpjekje në rritje për të krijuar programe edukimi, udhëzime etike dhe njohje profesionale për të siguruar ofrimin e shërbimeve me cilësi të lartë.

Zhvillimi dhe statusi aktual i analizës së sjelljes së aplikuar në vendet partnere

Republika Çeke

Historikisht, ndërgjegjësimi për analizën e sjelljes së aplikuar (ABA) në Republikën Çeke ka qenë i kufizuar. Deri në fillim të viteve 2000, familjet e fëmijëve të diagnostikuar me autizëm kishin pak qasje në terapi të strukturuar, të bazuara në prova dhe kryesisht mbështeteshin në metoda

tradicionale ose joshkencore. Prezantimi i ABA-së u lehtësua kryesisht nga ekspozimi ndërkombëtar, pasi prindërit dhe profesionistët çekë filluan të angazhoheshin me modelet përëndimore, në të cilat ABA ishte tashmë e vendosur mirë. Rritja e diskursit global mbi ASD-në, së bashku me qasje më të madhe në burimet ndërkombëtare të trajnimit, kontribuuan në rritjen e interesit për ABA-në si një ndërhyrje e mundshme.

Një faktor kritik në zhvillimin e ABA-së në Republikën Çeke ka qenë krijimi gradual i mundësive arsimore dhe edukimeve. Institucionet akademike si Universiteti Masaryk dhe Universiteti Charles kanë inkorporuar parime të sjelljes në psikologji, edukim special dhe disiplina të ngjashme, duke rritur ndërgjegjësimin për ABA-në duke përfshirë qasje ndërdisiplinore ndaj ndërhyrjeve të sjelljes. Për të mbështetur këto përpjekje, u zbatua një plan pesëvjeçar për të ofruar mbështetje financiare për edukimin në fushën e analizës së sjelljes në universitetet që ofronin këto edukime. Si pjesë e kësaj nisme, grupi i parë çek i pesëmbëdhjetë analistëve sjelljes përfundoi programet e masterit ndërkombëtar në analizën e sjelljes dhe u krijua Qendra për analizën e aplikuar të sjelljes në Universitetin Masaryk (Roll-Pettersson et al., 2020). Deri në vitin 2021, numri i trajnuar i analistëve të sjelljes në vend ishte rritur në afërsisht 40 (Kingsdorf & Pančocha, 2020).

Gjatë kësaj periudhe pesëvjeçare, Shoqata Çeke për Analizën e Aplikuar të Sjelljes (CSABA) u krijua në vitin 2016, e ndjekur nga krijimi i Grupit të Punës të Shoqatës Mjekësore Çeke për analizën e aplikuar të sjelljes (Kelly et al., 2018). CSABA ka luajtur një rol të rëndësishëm në avokimin e ABA-së, zhvillimin profesional dhe vendosjen e standardeve etike. Organizata organizon seminare, konferenca dhe bashkëpunime me ekspertë ndërkombëtarë për të adresuar mungesën e praktikuesve të kualifikuar.

Në vitin 2016, Komiteti Qeveritar për Qytetarët me Aftësi të Kufizuara pranë Zyrës së Qeverisë së Republikës Çeke nisi një iniciativë që synon përmirësimin e shërbimeve për individët me autizëm dhe familjet e tyre (Vládní výbor pro zdravotně postižené občany [Komiteti Qeveritar], 2016). Kjo nismë theksoi nevojën për një sistem trajnimit profesional gjithëpërfshirës për specialistët e autizmit dhe përfshirjen e shërbimeve të analizës së sjelljes në sigurimin kombëtar të kujdesit shëndetësor. Menjëherë pas kësaj, Akti Nr. 201/2017 Kol. u miratua, duke ndryshuar Aktin nr. 96/2004 Kol., i cili njihte zyrtarisht profesionet e analistit të sjelljes, asistentit të analistit të sjelljes dhe teknikut të sjelljes si profesione mjekësore. Ky legjislacion vendosi gjithashtu kërkesat arsimore dhe profesionale për këto role sipas Aktit për Profesionet Aleate të Shëndetit (Keenan et al., 2022). Pas kësaj, Ministria e Shëndetësisë e Republikës Çeke nxori rregullore që përcaktonin edukimin teorik dhe praktik të kërkuar për këto profesione (Koll. Nr. 39/2005) dhe specifikoi më tej fushën e tyre profesionale të praktikës (Koll. Nr. 55/2011).

Deri në vitin 2021, anëtarësimi në CSABA është rritur në mbi 50 profesionistë, duke përfshirë analistë të sjelljes, ndihmësanalistë të sjelljes, teknikë të sjelljes dhe specialistë të tjerë që përdorin ndërhyrje të bazuara në ABA. Megjithatë, pavarësisht këtyre përparimeve, shërbimet ABA mbeten kryesisht të financuara nga privatistët, pasi financimi publik është i kufizuar dhe kompanitë e sigurimeve shëndetësore nuk i klasifikojnë ende ndërhyrjet ABA si thelbësore për individët me aftësi të kufizuara neurozhvillimore.

Slovakia

ABA gradualisht filloi të njihet në Sllovaki nga viti 2013, kur një grup i vogël analistësh të sjelljes, të trajnuar në Mbretërinë e Bashkuar dhe Shtetet e Bashkuara, u kthyen në Sllovaki dhe filluan të ofrojnë shërbime private ABA për familjet e fëmijëve me autizëm. Deri në vitin 2022, vendi kishte nëntë profesionistë, përfshirë gjashtë analistë të sjelljes. Megjithatë, zgjerimi i mëtejshëm u pengua nga vendimi i Bordit të Certifikimit të Analistëve të Sjelljes (BACB) në 2019 për të ndërprerë rivërtetimin e certifikimeve për profesionistët jorezidentë të SHBA-së, duke kufizuar opsionet për certifikim profesional në Sllovaki (BACB, 2019).

Disa faktorë shtesë vazhdojnë të kufizojnë zhvillimin e ABA-së në Sllovaki. Numri i kufizuar i analistëve të trajnuar të sjelljes e ka bërë të vështirë përmbushjen e kërkesës në rritje për shërbime. Për më tepër, ka mungesë të literaturës ABA dhe programeve të trajnimit në gjuhën slloake (Hrebeňárová & Trellová, 2016). Gjithashtu, analiza e sjelljes nuk njihet si një profesion i pavarur dhe ABA shpesh keqkuptohet nga prindërit dhe profesionistët, të cilët e shohin atë kryesisht si një terapi autizmi dhe jo si një disiplinë shkencore të sjelljes (Trellová & Sádovská, 2023). Mungesa e një shoqate kombëtare ABA ose organi certifikues e ndërlikon më tej vendosjen e standardeve profesionale.

Pavarësisht këtyre sfidave, ABA ka filluar të përfshihet në sistemin e kujdesit shëndetësor dhe arsimor të Sllovakisë. Ministria e Shëndetësisë përfshin ndërhyrjet e bazuara në ABA në Udhëzimet për standarde të praktikës për çrregullimet e spektrit të autizmit, ndërsa Ministria e Arsimit rekomandon parimet e ABA-së në metodat edukative për fëmijët me autizëm, veçanërisht strategjitë nxitëse dhe përforcuese. Megjithatë, ABA ende nuk është integruar zyrtarisht në kurrikulat shtetërore si praktikë e nevojshme arsimore.

Deri në vitin 2016, trajnimi ABA në Sllovaki ofrohej vetëm përmes seminareve dhe kurseve praktike të mësuara nga analistë të sjelljes. Këto kurse ishin të dizajnuara për prindërit e fëmijëve me autizëm dhe çrregullime të tjera zhvillimore, si dhe për profesionistë të ndërhyrjes së hershme, të edukimit, logopedisë, psikologjisë dhe punës sociale. Në vitin 2016, në Fakultetin e Edukimit në

Universitetin e Presovit, u prezantuan kurset e para akademike në ABA, në kuadër të programit të Edukimit Special. Këto kurse mësohen nga analistë të certifikuar të sjelljes dhe përfshijnë një lëndë të detyrueshme (Bazat teorike të ABA-së) dhe katër lëndë zgjedhore. Ato janë të disponueshme për studentët në programet e Edukimit Special, arsimit fillor dhe studimeve për aftësitë e kufizuara psikosociale. Megjithatë, përmbajtja lidhur me ABA-në në universitete të tjera brenda kurseve më të gjera mbi arsimin, punën sociale dhe patologjinë e të folurit, është e kufizuar në nivel të përkufizimit se çfarë është ABA dhe këto kurse nuk mësohen nga profesionistë të certifikuar të ABA-së.

Zgjerimi i ngadaltë i trajnimit ABA në Sllovaki është kryesisht për shkak të mungesës së programeve studimore ABA nëpër universitete dhe kërkesës së ulët nga punëdhënësit për profesionistë të certifikuar nga ABA. Kingsdorf & Pančocha (2023) argumentojnë se motivimi për të ndjekur edukimin ABA është më i ulët në Sllovaki për shkak të pasigurisë në lidhje me perspektivat e karrierës në këtë fushë. Edhe pse ABA rekomandohet gjatë edukimit për autizmin, ajo nuk kërkohet në kurrikulat shtetërore, duke reduktuar nxitjen e profesionistëve për të ndjekur trajnime të avancuara ABA. Përhapja e edukimit të ABA-së nëpër universitete për edukatorët, punonjësit socialë, psikologët dhe profesionistët e ngjashëm mund të rrisë interesin për këtë fushë dhe të kontribuojë në pranimin e saj më të gjerë.

Aktualisht, asnjë universitet në Sllovaki nuk ofron programe të Kurseve të verifikuara të sekuencës (VCS) as për teknikët e sjelljes, as për analistët e sjelljes. Opsioni më i afërt është i disponueshëm në Universitetin Masaryk në Brno, Republikën Çeke, ku marrin pjesë shumë profesionistë sllovakë për shkak të ngjashmërive gjuhësore midis çekishtes dhe sllovakishtes. Megjithatë, stafi arsimor dhe profesional në Sllovaki kanë mundësi qasjeje në një program trajnimi inovativ të analizës së sjelljes së aplikuar, i cili është i akredituar nga Ministria e Arsimit, Shkencës, Kërkimit dhe Sportit e Republikës Sllovaqe sipas Seksionit 55 të Aktit Nr. 138/2019 Kol. dhe ofrohet nga organizatat private.

Maqedonia e Veriut

Maqedonia e Veriut përballet me sfida të rëndësishme në zhvillimin e shërbimeve të analizës së sjelljes së aplikuar (ABA), kryesisht për shkak të mungesës së burimeve njerëzore dhe financiare. Si rezultat, miratimi i ndërhyrjeve të bazuara në prova për mbështetjen e fëmijëve me autizëm ka qenë dukshëm më i ngadalshëm se në Amerikën e Veriut dhe rajone të tjera me praktika të mirëpërcaktuara ABA.

Megjithëse ABA është njohur gjerësisht në vendet perëndimore për dekada, prezantimi i saj në Maqedoninë e Veriut filloi tek në vitin 2014, kryesisht përmes projekteve të financuara

ndërkombëtarisht që synojnë zhvillimin profesional për kujdestarët dhe edukatorët si dhe zhvillimin e programeve të edukimit. Duke pasur parasysh mungesën e organizatave që ofrojnë edukime për ABA, këto nisma kanë luajtur një rol vendimtar në rritjen e ndërgjegjësimit për ndërhyrjet e bazuara në ABA. Megjithatë, duket se kursi i Sjelljes biologjike në Universitetin Ballkanik nuk përfshin ndonjë përmbajtje të lidhur me ABA, duke theksuar integrimin e kufizuar të parimeve të ABA-së në kurrikulat akademike. Këtu duhet përmendur një organizatë “Xixëllonja e Kaltërt”¹ e cila ofron shërbime terapeutike për fëmijët me autizëm. Një ndër shërbimet ka qenë trajtimi terapeutik nga dy terapeutë të sjelljes ABA të licencuar nga Shtetet e Bashkuara. Shërbimet e tyre kanë qenë të përkohshme prej vitit 2023 deri më tash, që d.m.th. nuk kanë qenë të angazhuar me orar të plotë. Benefitet nga këto shërbime i kanë vërejtur prindërit e fëmijëve me autizëm dhe në ndërkohë është trajnuar një edukatore speciale që ka punuar në këtë organizatë.

Ekziston një kërkesë e madhe për trajnime ABA midis prindërve të fëmijëve me autizëm në Maqedoninë e Veriut, por burimet terapeutike janë të pakta dhe mungojnë programet formale arsimore për edukimin e profesionistëve të ABA-së. Kjo ngre shqetësime për cilësinë e edukimeve të lidhura me ABA-në që u ofrohet kujdestarëve dhe praktikuesve. Një çështje e rëndësishme është se shumë terapistëve në Maqedoninë e Veriut u mungojnë njohuritë themelore të ABA-së, duke kufizuar aftësinë e tyre për të mbështetur në mënyrë efektive familjet dhe kujdestarët. Kjo nënvizon nevojën urgjente për edukim të strukturuar ABA dhe rregullore legislative për të siguruar që ofruesit e shërbimeve të marrin trajnim adekuat në parimet e sjelljes.

Për të përmirësuar cilësinë e shërbimeve ABA, programet e edukimit duhet të përputhen me nevojat specifike të kujdestarëve si dhe struktura e përgjithshme edukative e ABA-së duhet të forcohet në Maqedoninë e Veriut. Zgjerimi i arsimit profesional dhe vendosja e udhëzimeve zyrtare për edukimin ABA do të ndihmonte në standardizimin e praktikave dhe në përmirësimin e ofrimit të shërbimeve (Kingsdorf et al., 2022).

Polonia

Historikisht, Polonia ka demonstruar një interes të fortë në analizën e sjelljes së aplikuar (ABA) për më shumë se dy dekada: që nga viti 2021, 22 profesionistë në vend kanë marrë certifikata BACB, duke përfshirë një BCBA-D dhe një BCaBA. Që nga vitet 1990, institucione të shumta kanë zbatuar ndërhyrjet ABA për personat me autizëm.

¹ Për më shumë informacione konsultoni uebfaqen Xixëllonjaekaltërt.mk

Njohja e analizës së sjelljes së aplikuar (ABA) në institucionet arsimore po bëhet gjithnjë e më evidente. Ka shumë kopshte, shkolla dhe qendra speciale në qytetet kryesore polake që përdorin parimet ABA. Përveç kësaj, studimet pasuniversitare në ABA janë të disponueshme në disa universitete, duke përfshirë Universitetin e Shkencave Sociale dhe Humane dhe Universitetin e Gdańsk (Keenan et al., 2022).

Përveç kësaj, ka dy shoqata kryesore profesionale që janë krijuar në Poloni vitet e fundit. Këto janë Shoqata Polake e Terapisë së Sjelljes (PABT) dhe Shoqata Polake e Psikologjisë së Sjelljes (PSBP), të cilat u krijuan në vitin 2002. Qëllimi i këtyre organizatave është të zhvillojnë fushën e terapisë së sjelljes, të promovojnë trajnime dhe të shpërndajnë njohuri rreth metodave efektive terapeutike.

Në vitin 2020, PABT organizoi kurse trajnimi të specializuara me mbi 1000 pjesëmarrës. Përveç kësaj, Licenca polake për terapistë të sjelljes po zhvillohet aktualisht për të standardizuar trajnimin dhe praktikën e terapistëve të sjelljes në Poloni. Pavarësisht zgjerimit të fushës, mungesa e njohjes dhe rregullimit zyrtar të terapistëve të analizës së sjelljes është një sfidë e rëndësishme, që kërkon përpjekje të vazhdueshme për të ngritur standardet profesionale dhe trajnimin.

Pavarësisht këtyre arritjeve, disa probleme sistematike pengojnë zgjerimin e gjerë të ABA-së në Poloni. Së pari, ka një mungesë të konsiderueshme të profesionistëve të kualifikuar. Së dyti, kërkesa për shërbime ABA tejkalon shumë ofertën e praktikuesve të certifikuar. Së treti, mungesa e një infrastrukture të fortë trajnimi vendas do të thotë që shumë profesionistë duhet të kërkojnë certifikim jashtë vendit, gjë që kërkon kohë dhe kushton shumë. Së katërti, probleme ka edhe sa i përket aksesueshmërisë së këtyre shërbimeve për publikun. Natyra intensive e burimeve të terapisë ABA, së bashku me përhapjen e saj në shërbimet private, shpesh e bën atë të papërbalueshme për shumë familje. Programet shtetërore të sigurimeve shëndetësore zakonisht përjashtojnë mbulimin ABA, duke vendosur kështu barrën financiare mbi prindërit.

Pavarësisht nga mbështetja e qeverisë, ekziston një ndërgjegjësim i kufizuar për efektivitetin e bazuar në fakte të ABA-së midis edukatorëve, profesionistëve shëndetësorë dhe politikëbërësve. Keqkuptimet rreth metodave dhe rezultateve të tij mund të shkaktojnë skepticizëm ose rezistencë, veçanërisht në mjediset tradicionale të arsimit dhe të kujdesit shëndetësor.

Për më tepër, mungesa e një kornize rregullative të unifikuar që rregullon praktikën e ABA-së në Poloni ka rezultuar në mungesë standardizimi në cilësinë e shërbimeve të ofruara. Krijimi i një sistemi të unifikuar të certifikimit, mbikëqyrjes dhe standardeve etike është thelbësor për të siguruar zbatimin e qëndrueshëm dhe efektiv (Keenan et al., 2022).

Ukraina

Zhvillimi i analizës së sjelljes së aplikuar (ABA) në Ukrainë filloi me iniciativa të udhëhequra nga prindërit, pasi prindërit e shqetësuar organizuan kurse ABA për të adresuar nevojën në rritje për ndërhyrje të bazuara në prova për individët me çrregullim të spektrit të autizmit (ÇSA). Më parë, opsionet terapeutike ishin të kufizuara në metoda jostandarde, shpesh duke u mbështetur në qasjet tradicionale ose alternative. Megjithatë, mbrojtja e prindërve dhe ekspozimi ndaj praktikave më të mira ndërkombëtare kontribuan në rritjen e ndërgjegjësimit për ndërhyrjet e bazuara në ÇSA dhe ABA. Shumë familje ukrainase, duke kërkuar trajtime efektive, u konsultuan me burime në internet dhe morën pjesë në seminare të realizuara nga ekspertë ndërkombëtarë dhe vendas.

Një moment historik i rëndësishëm në zhvillimin e ABA-së në Ukrainë ishte nisja e një programi përgatitor për provimin BCBA, i iniciuar nga një analist i sjelljes i certifikuar nga bordi (BCBA). Ky program çoi në diplomimin e specialistëve të parë të trajnuar në ABA në vitin 2012.

Në vitin 2015, një grup analistësh të shquar të sjelljes në Ukrainë themeluan Shoqatën Ukrainase të Analistëve të Sjelljes (UABA), një organizatë jofitimprurëse që synon promovimin e arsimit, trajnimit dhe kërkimit në ABA. Një vit më pas, Ukraina priti konferencën e saj të parë ndërkombëtare mbi analizën e sjelljes, duke shënuar një hap të rëndësishëm në profesionalizimin e fushës. Midis 2015 dhe 2021, u zhvilluan seminare të shumta, uebinare dhe konferenca kombëtare për të rritur ndërgjegjësimin dhe qasjen ndaj shërbimeve të ABA-së. Në vitin 2019, Ukraina përjetoi certifikimin e dy BCBA-ve të saj të para, të dyja u bashkuan me bordin UABA. Që nga fillimi i vitit 2022, rreth dhjetë qendra ABA funksiononin në të gjithë Ukrainën (Keenan et al., 2022).

Sidoqoftë, pushtimi i plotë rus ndaj Ukrainës në vitin 2022 ndërpreu rëndë zgjerimin e shërbimeve ABA. Shumë anëtarë të UABA-së u detyruan të largoheshin nga vendi, por ata vazhduan të praktikonin ABA-në nga distanca dhe kontribuan në mënyrë aktive në punën e shoqatës. Ata mbeten të angazhuar në iniciativat e trajnimit dhe zhvillimin e programeve për specialistët e ardhshëm të ABA-së. Pavarësisht këtyre përpjekjeve, Ukraina ende nuk ka krijuar programe të akredituara ABA në universitete, dhe kurset aktuale ABA vazhdojnë të ofrohen privatisht dhe jo brenda sistemit të arsimit të lartë.

Pavarësisht sfidave të vazhdueshme, ABA në Ukrainë vazhdon të zhvillohet. Po hapen qendra të reja ABA dhe po zhvillohen seminare trajnimi për të edukuar profesionistët dhe familjet në lidhje me ndërhyrjet e bazuara në ABA dhe ofrimin e shërbimeve etike. Megjithatë, përparimi më i madh është përqendruar në zonat urbane si Kiev, Lviv dhe Kharkiv, ndërsa rajonet rurale mbeten të pashërbyera.

Gjendja aktuale e ABA-së në Ukrainë mund të klasifikohet në tre fusha kryesore:

1. Zhvillimi profesional

- Trajnimi dhe certifikimi: Numri i profesionistëve ukrainas që kërkojnë certifikim ndërkombëtar ABA është në rritje. Megjithatë, për shkak të mungesës së rrugëve të certifikimit të brendshëm, shumica e trajnimeve të ABA-së mbeten online ose kryhen jashtë vendit.
- Punëtori dhe seminare: Grupe dhe organizata të ndryshme avokuese organizojnë shpesh punëtori dhe seminare që prezantojnë parimet e ABA-së për edukatorët, terapistët dhe prindërit.
- Shoqata Ukrainase e Analistëve të Sjelljes (UABA): UABA ka vendosur objektiva kyç, duke përfshirë njohjen formale të profesionit të analistit të sjelljes dhe zhvillimin e një programi kombëtar trajnimi ABA që ofron diploma bachelor dhe master në ABA. Shoqata kërkon në mënyrë aktive integrimin me komunitetin më të gjerë profesional Evropian ABA. Aktualisht, UABA ka 70 profesionistë, duke përfshirë analistë të sjelljes dhe teknikë, dhe planifikon të vazhdojë të zgjerojë anëtarësimin e saj dhe të zhvillojë webinarë mujore për profesionistët.

2. Ofrues të shërbimeve

- Qendrat private të terapisë: Shumica e shërbimeve ABA në Ukrainë financohen privatisht dhe ofrohen përmes qendrave të terapisë të specializuara në trajtimin e autizmit. Këto qendra janë të vendosura kryesisht në qytetet kryesore, duke lënë zonat rurale me pak ose aspak qasje në shërbimet e ABA-së.
- Ndërhyrjet në shtëpi: Disa familje zgjedhin programe ABA të bazuara në shtëpi, shpesh të udhëhequra nga burimet në internet dhe konsultimet në distancë me profesionistë të certifikuar

3. Rrjetet e avokimit dhe mbështetjes së prindërve

- Prindërit luajnë një rol vendimtar në promovimin e ndërgjegjësimit të ABA-së dhe në avokimin e ndryshimeve të politikave.
- Grupet e avokimit dhe platformat e mediave sociale shërbejnë si kanale kyçe për ndarjen e informacionit, organizimin e ngjarjeve në komunitet dhe avokimin për rritjen e qasjes së ABA-së

Pavarësisht këtyre avancimeve, rregullimi i shërbimeve të ABA-së mbetet një sfidë. Ofrimi i shërbimit joetik dhe individët e pakualifikuar që paraqiten në mënyrë të rreme si analistë të sjelljes paraqesin rrezik për besueshmërinë dhe efektivitetin e ABA-së.

Ndërsa Ukraina vazhdon të integrojë ndërhyrje të bazuara në prova si ABA, ka potencial të rëndësishëm për të përmirësuar cilësinë e jetës për individët me aftësi të kufizuara zhvillimore dhe familjet e tyre. Me përpjekje të vazhdueshme, ABA mund të bëhet një komponent thelbësor i ndërhyrjeve terapeutike dhe edukative, i integruar plotësisht në praktikatat e psikologëve, edukatorëve specialë dhe punonjësve socialë.

Roli i analizës së sjelljes të aplikuar në gjithëpërfshirje

Siç mund të shihet nga ky raport, gjithëpërfshirja, veçanërisht në arsim dhe integrimin social, mbetet një prioritet në të gjithë Evropën. I rrënjësor në parimet e barazisë dhe mosdiskriminimit, gjithëpërfshirja synon të ofrojë mundësi të barabarta për individët me nevojat të ndryshme, përfshirë ata me aftësi të kufizuara. Pavarësisht nga mbështetja legislative për përfshirjen e grupeve të ndryshme në vendet evropiane, sfidat praktike vazhdojnë. Shumë institucione arsimore dhe vende pune në të gjithë Evropën nuk disponojnë burimet e nevojshme për të mbështetur në mënyrë adekuate nevojat e ndryshme të studentëve dhe punonjësve të tyre. Barrierat e zakonshme përfshijnë trajnimin e pamjaftueshëm për edukatorët dhe stafin mbi praktikatat gjithëpërfshirëse, qasjen e kufizuar në ndërhyrjet e individualizuara dhe ndryshueshmërinë në zbatimin e gjithëpërfshirjes nëpër rajone dhe vende.

ABA është një qasje e vërtetuar shkencërisht që është thelbësore në mbështetjen e gjithëpërfshirjes duke u fokusuar në përmirësimin e aftësive sociale, komunikuese dhe të nxënies përmes përforsimit pozitiv. Në Evropë, miratimi i ABA-së brenda mjediseve arsimore gjithëpërfshirëse ndryshon ndjeshëm në vende të ndryshme për shkak të dallimeve në politikat arsimore, disponueshmërisë së profesionistëve të trajnuar dhe pranimin kulturor të metodologjive ABA.

Rezultatet e intervistave me profesionistë për përvojën e tyre me mjedise gjithëpërfshirëse dhe përvojën e tyre me programet e sjelljes

Hulumtimi i trajnerëve të mundshëm

Objekti kryesor i këtij projekti është të zhvillojë kurse edukimi të sjelljes që synojnë të rrisin gatishmërinë e edukatorëve para dhe gjatë shërbimit, punonjësve socialë dhe profesionistëve të tjerë që punojnë në mjedise gjithëpërfshirëse në vendet partnere. Për të siguruar që materialet e trajnimit të përputhen me nevojat e audiencës së synuar, u krye një vlerësim i nevojave për të përcaktuar domosdoshmërinë për trajnim, përmbajtjen specifike të kërkuar dhe formatin më efektiv për ofrimin e kursit.

Për të arritur këtë, u realizua një hulumtim me intervistë të gjysëm strukturuar duke përdorur një pyetësor me 20 pyetje, i krijuar për të eksploruar tre fusha kryesore:

- Sfondi personal dhe profesional.
- Përvoja e punës dhe trajnimi në ABA.
- Njohuri dhe njohje me parimet ABA.

Intervista u administrua si për trajnerët e mundshëm ashtu edhe për të trajnuarit, duke siguruar një bazë të dhënash gjithëpërfshirëse mbi ndërgjegjësimin dhe aksesin e trajnimit ABA në vendet e tyre përkatëse. Nga secili vend partner morën pjesë në studim të paktën një punonjës social, profesionist i edukimit special dhe psikolog. Janë intervistuar gjithsej 20 profesionistë, ku të gjitha intervistat janë audio-regjistruar dhe transkriptuar për analizë cilësore.

Procesi i strukturuar i intervistës ndoqi një protokoll të standardizuar:

1. Paraqitja dhe shpjegimi i qëllimit të intervistës.
2. Marrja e pëlqimit për pjesëmarrje dhe audio-inçizim.
3. Kryerja e intervistës, sigurimi i qartësisë dhe lejimi i shtjellimit aty ku nevojitet.
4. Mbyllja e intervistës me një përmbledhje dhe përvijimi i hapave të ardhshëm.

Një analizë cilësore u krye për të vlerësuar ndërgjegjësimin e profesionistëve për programet arsimore ABA (Applied Behavior Analysis) dhe përvojën e tyre duke përdorur metodat ABA në vendet e tyre përkatëse. Gjetjet ofrojnë një pasqyrë të aksesueshmërisë së arsimit ABA, aplikimit praktik të teknikave ABA dhe sfidave me të cilat përballen profesionistët në mjedise gjithëpërfshirëse.

Integrimi i ABA-së në formimin profesional

Disa pjesëmarrës raportuan se ABA ka qenë një komponent themelor gjatë edukimit të tyre, ndërsa të tjerë deklaruan se ai ofrohej vetëm si lëndë zgjedhore ose ka munguar plotësisht në arsimin e tyre. Disa profesionistë nënvizuan se edukimi mbi ABA-në ka qenë i fragmentuar dhe jo i integruar sistematikisht në programet universitare.

Pjesëmarrja në programet e trajnimit të ABA-së

Shumë specialistë ndoqën trajnime shtesë për ABA jashtë arsimit të tyre formal përmes kurseve pasuniversitare, punëtorive private ose eventeve të organizuara nga OJQ-të.

- Disa programe kryesore të ABA-së të ndjekura nga pjesëmarrësit përfshinin:
 - "Terapia e sjelljes në teori dhe praktikë."
 - Kurse të organizuara nga institucione të specializuara të trajnimit si Fondacioni Hap pas Hapi.
- Një numri i konsiderueshëm pjesëmarrësish nuk kishin edukim formal ABA, duke theksuar barrierat e qasjes në këto edukime në shumë vende partnere

Institucionet që ofrojnë edukime ABA

- Kurset që ofrojnë edukim ABA janë kryesisht nga universitetet (p.sh., SWPS University, Masaryk University) dhe organizata private.
- Organizatat joqeveritare (OJQ) luajnë një rol vendimtar në edukimin e ABA-së, duke ofruar trajnime të specializuara për profesionistët dhe prindërit.

Përvoja e përdorimit të ABA-së në vendet e punës

Vitet e përvojës: Pjesëmarrësit raportuan se punonin me sfida të sjelljes për periudha që variojnë nga 3 deri në mbi 13 vjet.

Popullsitë e shërbyera: Shumë profesionistë kishin përvojë të gjerë duke punuar me individë neurodiversë, duke përfshirë ata me autizëm dhe aftësi të kufizuara zhvillimore..

Sjelljet sfiduese më të zakonshme që hasen

- Agresiviteti (goditja, shkelmimi, agresioni verbal).
- Sjelljet vetëdëmtuese.
- Refuzimi për të ndjekur udhëzimet.
- Çrregullime të rënda emocionale dhe çrregullime të të ngrënit.

Nevojat për trajnim dhe qasje

Mangësitë në edukimin ABA: Shumë pjesëmarrës pranian mungesën e trajnimit formal në ABA, si dhe qasjen e kufizuar në kurse të strukturuar dhe përvojë praktike.

Interesimi për zgjerimin e njohurive ABA: Pjesa më e madhe e pjesëmarrësve shprehën një dëshirë të fortë për trajnime të mëtejshme në teknikat moderne të ABA-së.

Sfidat në qasjen në trajnimin ABA:

- Kurset ABA shpesh nuk kanë qenë të integruara në programet standarde të arsimit.
- Disponueshmëri e kufizuar e trajnerëve të certifikuar ABA në vendet partnere.
- Barrierat e kostos dhe qasjes ndaj certifikimit ndërkombëtar.

Mjediset e punës dhe specializimet

Pjesëmarrësit kanë pasur kryesisht thirrje akademike, duke përfshirë diploma Master dhe Ph.D. në psikologji, edukim, rehabilitim dhe analizë të sjelljes së aplikuar (ABA). Të anketuarit kanë punuar në role të ndryshme, si:

- Drejtorë të shkollave parashkollore dhe administratorë të shkollave.
- Mbikëqyrës klinikë dhe mjekë privatë.
- Lektorë universitarë dhe studiues akademikë.

Profesionistët janë të punësuar në mjedise të ndryshme, duke përfshirë:

- Kopshtet dhe shkollat e arsimit special.
- Qendrat private të terapisë.
- Departamentet universitare të specializuara në shkencën e sjelljes.

Përmbledhje të pikave kryesore:

- Ndërgjegjësimi për programet dhe metodat edukative të ABA-së është i paqëndrueshëm, me boshllëqe të dukshme në qasje deri tek to dhe tek trajnimet formale.
- Shumë pjesëmarrës kanë përvojë të konsiderueshme praktike, por shprehin nevojën për trajnime më të strukturuar dhe të avancuara ABA.
- Shumica e pjesëmarrësve ndeshen me një spektër të gjerë sjelljesh sfiduese në punën e tyre, duke nënvizuar rëndësinë e teknikave ABA në praktikën e tyre.

Bashkëpunimi me OJQ-të dhe institucionet akademike luan një rol vendimtar në ofrimin e trajnimeve ABA, por mund të nevojitet një integrim më i gjerë në sistemet standarde të arsimit.

Përfundimi

Ndërgjegjësimi dhe qasja në programet edukative të analizës së sjelljes së aplikuar (ABA) ndryshojnë ndjeshëm në vendet partnere, me disa rajone që ofrojnë kurse të strukturuar, ndërsa të tjerave u mungon plotësisht edukimi formal. Shumë profesionistë që punojnë në arsimin gjithëpërfshirës kanë përvojë praktike, por shprehin një nevojë të fortë për trajnime më të strukturuar dhe të avancuara ABA. Kërkesa për ndërhyrje të ABA është evidente, pasi shumica e pjesëmarrësve ndeshen rregullisht me një spektër të gjerë sjelljesh sfiduese, si agresioni, vetëlëndimi dhe mospërputhja. Këto gjetje nënvizojnë rolin kritik të teknikave ABA në mbështetjen e edukatorëve dhe specialistëve në mjedise gjithëpërfshirëse.

Ndërsa bashkëpunimi me organizatat joqeveritare (OJQ) dhe institucionet akademike ka lehtësuar qasjen në trajnimet ABA në disa prej rajoneve, është e nevojshme integrim më i gjerë në kurrikulat universitare dhe sistemet kombëtare të arsimit për të siguruar zbatim të qëndrueshëm dhe të standardizuar. Pabarazia në qasjen ndaj edukimeve ABA në të gjitha vendet kërkon përpjekje të mirëmenduara për të adresuar këto boshllëqe dhe për të përmirësuar cilësinë e përgjithshme të shërbimeve mbështetëse të sjelljes.

Bazuar në analizën cilësore të intervistave, zhvillimi i një kurrikule të strukturuar trajnimi për ABA është i nevojshëm dhe urgjent. Programi i propozuar i edukimi do të fokusohet në zgjerimin e qasjes në kurset dhe seminarët formale ABA, veçanërisht në rajonet e nënpërfaqësuar. Komponentët praktikë, si trajnimet praktike dhe studimet e rasteve, do të potencohen më tepër për të rritur zbatueshmërinë e teknikave ABA në mjediset reale edukative dhe terapeutike. Për më tepër, nxitja e partneriteteve ndërmjet universiteteve, OJQ-ve dhe organizatave private do të jetë thelbësore në standardizimin dhe shpërndarjen e njohurive ABA. Inkurajimi i profesionistëve për të ndjekur arsimin e vazhdueshëm në ABA do të sigurojë që ata të jenë të përditësuar me njohuri për të adresuar sfidat në zhvillim e arsimit gjithëpërfshirës.

Krahasimi i qasjeve ndaj arsimit gjithëpërfshirës dhe programeve të sjelljes në vendet partnere

Janë të kufizuara të dhënat statistikore gjithëpërfshirëse që detajojnë përqindjen e saktë të përdorimit të ABA-së gjatë fazës së përfshirjes në të gjithë Evropën. Megjithatë, disa studime dhe raporte ofrojnë njohuri mbi përhapjen dhe aplikimin e ABA-së në kontekste të ndryshme evropiane:

Shkalla në të cilën ABA është e integruar në arsimin gjithëpërfshirës dhe sistemet e mbështetjes së sjelljes ndryshon në të gjithë Evropën. Edhe pse ka të dhëna të pakta gjithëpërfshirëse statistikore mbi përdorimin e ABA, disa studime dhe raporte ofrojnë njohuri të vlefshme për zbatimin e saj në kontekste të ndryshme.

- Republika Çeke: Sondazhet tregojnë se edhe pse praktikat ABA janë të pranishme, zbatimi i tyre nuk është ende i përhapur. Kjo nxjerr në pah nevojën për përfshirje më të gjerë dhe rritje të mundësive për trajnim.

- Arsimi i lartë dhe edukimi: Ka një lëvizje në rritje në të gjithë Evropën për të standardizuar trajnimin ABA dhe për ta integruar atë në programet universitare për profesionistët e autizmit. Qasjet e unifikuara të trajnimit mund të rrisin cilësinë dhe qëndrueshmërinë e shërbimeve ABA në arsimin gjithëpërfshirës.

- Njohja profesionale e profesionit: Njohja e analistëve të sjelljes si profesionistë ndryshon në vendet evropiane. Disa vende kanë krijuar procese certifikimi, ndërsa të tjerëve u mungojnë shtigjet formale për praktikuesit e ABA-së, duke ndikuar në disponueshmërinë dhe cilësinë e shërbimeve në mjedise gjithëpërfshirëse.

Miratimi i ABA-së brenda arsimit gjithëpërfshirës ndikohet nga faktorë të ndryshëm, duke përfshirë politikat kombëtare të arsimit, disponueshmërinë e fondeve dhe perceptimet shoqërore të ndërhyrjeve të sjelljes. Edhe pse disa vende kanë bërë hapa të rëndësishëm në përfshirjen e ABA-së në sistemet e tyre arsimore, të tjerat mbeten në fazat e hershme të përfshirjes. Adresimi i këtyre pabarazive kërkon përpjekje të përbashkëta për të standardizuar trajnimin, për të promovuar njohjen profesionale dhe për të rritur ndërgjegjësimin e publikut për përfitimet e ABA-së.

Si përfundim, ABA njihet gjerësisht si një ndërhyrje efektive për mbështetjen e individëve me çrregullim të spektrit të autizmit (ASD) në mjedise gjithëpërfshirëse. Megjithatë, niveli i përdorimit të tij gjatë fazës së përfshirjes ndryshon në të gjithë Evropën. Iniciativat e ardhshme duhet t'i japin përparësi përpjekjeve për të harmonizuar trajnimin, për të rritur mundësitë e certifikimit dhe për të përmirësuar ndërgjegjësimin për të siguruar që praktikat ABA të integrohen në mënyrë efektive në kornizat arsimore dhe terapeutike në të gjithë kontinentin.

Puna e ardhshme

Faza tjetër e këtij projekti përfshin zhvillimin e një kurrikule gjithëpërfshirëse për programin e trajnimit, duke siguruar qasje në arsimin ABA për një audiencë më të gjerë. Kurrikula e strukturuar do të përfshijë tema kyçe thelbësore për trajnim efektiv të analizës së sjelljes, duke përfshirë:

- Konceptet dhe parimet e analizës së sjelljes
- Bazat e vlerësimit dhe aplikimit të metodave të ndryshimit të sjelljes
- Sjellja verbale
- Bazat e matjes së sjelljes
- Bazat e ndërhyrjes dhe zbatimit të programeve të aplikuara të analizës së sjelljes I
- Bazat e ndërhyrjes dhe zbatimit të programeve të aplikuara të analizës së sjelljes II
- Reduktimi i sjelljeve sfiduese
- Parimet profesionale dhe etike për teknikat e sjelljes
- Gjithëpërfshirja

Struktura e kurrikulës

Çdo ligjëratë do të përbëhet nga dy leksione me materiale të strukturuarra mësimore, duke përfshirë:

- Dy prezantime nga një orë të shoqëruar me një skenar dhe shënime udhëzuese (format plotësues)
- Materiale të shkurtra leximi që ofrojnë informacion shtesë në lidhje me temën
- Shembuj praktikë për të lehtësuar të kuptuarit
- Kuize për të matur përparimin dhe të kuptuarit

Analiza cilësore e hulumtimit nxori gjetje që krijuan bazën për zhvillimin e kësaj kurrikule gjithëpërfshirëse të trajnimit. Kurrikula është krijuar për t'u përshtatur me mësimin online, me qëllim që të kemi qasje në audiencë më të gjerë të përbërë nga mësues që përgatiten në studime dhe ata që veçmë punojnë, punonjës socialë dhe profesionistë të tjerë ndihmës. Përmbajtja e kurrikulës, siç është përshkruar në rezultatin numër 2, do të përdoret për të zhvilluar materialin mësimor elektronik të destinuar për të mësuarit asinkron. Këto materiale do të përfshijnë audio dhe video ligjërata, prezantime, shembuj të protokolleve, materiale leximi dhe teste online.

Siç përcaktohet nga udhëzimet e projektit, kurrikula duhet të krijohet për t'u përshtatur me formatin e kursit të mësimit online. Materialet do t'u vihen në dispozicion një grupi të ndryshëm individësh, duke përfshirë trajnerë, staf akademik partner nga institucionet e arsimit të lartë të Ukrainës dhe Maqedonisë së Veriut, studentë që përgatiten për mësues dhe ata që janë tashmë në punë, psikologë, punonjës socialë dhe studentë të institucioneve të arsimit të lartë.

Në të ardhmen, mund të ndërmerret një hap më tej në zhvillimin e materialeve për studim më të thelluar të këtyre temave specifike. Për më tepër, është një mundësi e mire e mire që të implementohet si kurs trajnimi në formë të pavarur nga ana e profesionistëve të ndryshëm duke e përdorur këtë e-platformë.

Projekti përfshin gjithashtu edhe trajnim të stafit akademik të institucioneve të arsimit të lartë të partnerëve, të cilët janë të specializuar në gjithëpërfshirjen dhe analizën e sjelljes. Ekipi i ekspertëve do të trajnojë trajnerë, të cilët nga ana tjetër kanë mundësi t'i mësojnë studentët në universitete, si dhe mësuesit, punonjësit socialë dhe profesionistët e tjerë që punojnë në fushën e arsimit, që të përdorin e-platformën në punën e tyre të përditshme.

Objektivi kryesor i projektit është të sigurojë një ndikim të qëndrueshëm në arsimin gjithëpërfshirës dhe shërbimet mbështetëse të sjelljes në të gjitha rajonet partnere, duke i pajisur edukatorët dhe profesionistët me njohuri thelbësore të ABA-së.

Si përfundim, mbështetja e mëtejshme për përmirësimin e ofrimit të shërbimeve sociale, psikologjike dhe arsimore mund të zgjerohet duke zhvilluar dhe shtuar programe që ofrojnë trajnime të thelluara në ndërhyrjet e sjelljes.

Literatura e shfrytëzuar

- ACT No. 561/2004 Coll. of 24 September 2004 on pre-school, basic, secondary, tertiary professional and other education. (2011). Ministry of Education, Youth and Sports. <https://msmt.gov.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/act-no-561-2004-coll-of-24-september-2004-on-pre-school>
- Afuzova, H., Rudenko, L., Stepanchenko, N., Shkrabiuk, V., Martsyniak-Dorosh, O., & Dubovyk, O. (2021). Future Psychologist's Mental Orientation at the Correctional Support of the Children with Impaired Mental and Physical Development. *Brain Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(3), 127–148. <https://doi.org/10.18662/brain/12.3/224>
- Approved Standards of Higher Education. (n.d.). Ministry of Education and Science of Ukraine. <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukraini/zatverdzeni-standarti-vishchoi-osviti>
- Arntzen, E., & Pellón, R. (2021). A view on the development and current situation of behavior analysis in Europe. *Behavior and Social Issues*, 30(1), 346–360. <https://doi.org/10.1007/s42822-021-00068-w>
- Behavior Analyst Certification Board (BACB). (2019). *Recent changes to the BACB's international Focus*. (2019). The Behavior Analyst Certification Board, Inc. <https://www.bacb.com/recent-changes-to-international-focus/>
- Bezáková, J., Bougdar, J., Čavojská, N., A Ďurčová, V., Guštařík, P., Havrila, M., Hudáková, V., Högerová, J., Kmeťová, I., Križo, V., Krnáčová, Z., Kurnická, K., Kurnický, R., Kuruc, M., Kušnieriková, N., Kvašňáková, L., Lednická, J., Okálová, O., Poláková, K., . . . Zoričáková, V. (2022). *Školský podporný tím: Teoretický a praktický sprievodca*. (J. Högerová, Ed.; 1st ed.). Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie. https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2023/01/MANUAL_SPT_web.pdf
- Boshkovska Rozalija, Ivanovska, M., Mickovska, G., Mojanoska, V., Pankova, D., Pankova, D., & Peshevska Mitansovska, P. M., A. (2020). *Водич за работа на инклузивниот тим. Скопје: Биро за развој на образованието*. Ministry of Education and Science of Republic of North Macedonia. https://mon.gov.mk/stored/document/MK_%20revidiran_Vodic%20za%20rabota%20na%20UIT_final_WEB.pdf
- Educational Ombudsman Service. (2023). *More than one million Ukrainian preschoolers and one million schoolchildren are abroad How to keep in touch with Ukraine?* [Press release].

<https://eo.gov.ua/ponad-milyon-ukrainskykh-doshkilniat-ta-milyon-shkoliariv-perebuvauiut-za-kordonom-yak-zberehty-zv-iazok-z-ukrainoiu/2023/12/26/>

Eurostat. (2023, December 8). More than 4.2 million people under temporary protection. *Eurostat*. https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20231208-2?fbclid=IwAR0EH_M3xGAJKkiHCDpAfDWulQzwHxbeY2_EfFMEGRVXWxSipZccWks-n14

Higher and professional higher education in Ukraine. (2021). Derzstat of Ukraine. https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/osv/vush_osv/arh_vuz_20_u.html

Hlebová, B., & Piskura, V. (Eds.). (2023). *Transformácia edukácie v predprimárnom, primárnom a špeciálnom vzdelávaní v 21. storočí*. Prešov: Prešovská univerzita. ISBN: 978-80-555-3410-7 <https://elibrary.pulib.sk/elpub/view/isbn/9788055534107>

Hrebeňárová, L., & Trellová, I. (2016). *ABA ako na prax orientované štúdium – možnosti a limity jeho implementácie na Slovensku*. In: *Reflexie vývoja a trendy rozvoja špeciálnej pedagogiky na Slovensku v medzinárodnom kontextoch: zborník*. Bratislava: Iris. s. 249 – 259. ISBN 978-80-89726-79-0.

Keenan, M., Dillenburger, K., Konrad, M., Debetencourt, N., Vuksan, R., Kourea, L., Pancocha, K., Kingsdorf, S., Brandtberg, H. J., Ozkan, N., Abdelnour, H., Da Costa-Meranda, M., Schuldt, S., Mellon, R., Herman, A., Tennyson, A., Ayvazo, S., Moderato, P., Attard, N., . . . Gallagher, S. (2022). Professional development of behavior analysts in Europe: A snapshot for 21 countries. *Behavior Analysis in Practice*, 16(3), 709–729. <https://doi.org/10.1007/s40617-022-00754-0>

Kingsdorf, S., & Pancocha, K. (2023). Learning from the Czech Republic's experiences with growing applied behavior analysis services for children with autism. *European Journal of Behavior Analysis*, 24(1–2), 154–169. <https://doi.org/10.1080/15021149.2022.2164827>

Kingsdorf, S., Pančocha, K., Troshanska, J., & Rasimi, T. R. (2022). Examining the perceptions of needs, services and abilities of Czech and North Macedonian caregivers of children with autism and trainers. *International Journal of Developmental Disabilities*, 70(3), 479–492. <https://doi.org/10.1080/20473869.2022.2111970>

Krstevska Dojchinoska, L., & Petrushev, G. (2022). Development of the Education of Persons with Disabilities in the Republic of North Macedonia in the Period 2012-2022. International Scientific-Professional Conference Education of Persons with Disabilities - Current Situations and Perspectives. In *Skopje: Association of Special Educator and Rehabilitator; Faculty of Philosophy UKIM, Faculty of Pedagogy University of Tetovo*. Skopje: Association of Special Educator and Rehabilitator; Faculty of Philosophy UKIM, Faculty of Pedagogy University of Tetovo.

Legislation and policy | European Agency for Special Needs and Inclusive Education. (2021).

<https://www.european-agency.org/country-information/poland/legislation-and-policy>

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. (2005). *Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele.*

<https://www.employment.gov.sk/sk/legislativa/socialna-pomoc-podpora/socialnopravna-ochrana-deti-socialna-kuratela.html>

Ministerstvo školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky. (2008). *Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon).* <https://www.minedu.sk/12272-sk/zakony/>

Ministerstvo školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky. (2019). *Zákon č. 139/2019 z. z. o pedagogických zamestnancoch.* <https://www.minedu.sk/26353-sk/pravne-predpisy/>

Ministry of Education and Science of Ukraine. (n.d.). *Approved Standards of Higher Education.*

Retrieved January 29, 2025, from <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukraini/zatverdzeni-standarti-vishchoi-osviti>

Národná rada slovenskej republiky. (2004). *Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon).*

<https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=473730>

Národná rada Slovenskej republiky. (2005). *Zákon č. 36/2005 z. z. o rodine.*

<https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-36>

Ramadani-Rasimi, T. (Ed.). (2023). *Challenges of primary school teachers in working with students with special needs: Analysis of the current situation in North Macedonia.* Odesa Regional Academy of In-Service Education (ORAIE).

https://www.researchgate.net/publication/388484845_CHALLENGES_OF_PRIMARY_SCHOOL_TEACHERS_IN_WORKING_WITH_STUDENTS_WITH_SPECIAL_NEEDS_ANALYSIS_OF_THE_CURRENT_SITUATION_IN_NORTH_MACEDONIA

Rashikj-Canevska, O. (2023). LIFE OF THE PERSONS WITH DISABILITIES IN THE REPUBLIC OF N. MACEDONIA - CHALLENGES THEY FACE FROM BIRTH TO OLD AGE . *EDUCATION Journal of Educational Research*, 167-175.

Roll-Pettersson, L., Gena, A., Eldevik, S., Moderato, P., Sigurdardottir, Z. G., Dillenburger, K., Keenan, M., & Ala'i-Rosales, S. (2020). Higher education and behavior analysis in Europe: creating a unified approach for the training of autism professionals. *European Journal of Behavior Analysis*, 21(1), 158–184. <https://doi.org/10.1080/15021149.2020.1758990>

Štandardy poruchy autistického spektra: SPDTP. (n.d.). SPDTP.

<https://www.standardnepostupy.sk/standardy-poruchy-autistickeho-spektra/>

Statistical data. (2025). Ministry of Education and Science of Ukraine. <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>

Trellová, I., & Sádovská, M. (2021). Kompetencie logopéda a behaviorálneho analytika v manažmente autizmu. *Logopaedika*, 25, 28–37.

https://www.researchgate.net/publication/372344756_Kompetencie_logopeda_a_behavioralneho_analytika_v_manazmente_deti_s_autizmom

Trpevska, S., Contova, Z., & Cashllarov, M. (2020). Концепција на инклузивното образование. In *Буро За Развој На Образованието*. <https://www.bro.gov.mk/wp-content/uploads/2021/09/Koncepcija-za-inkluzivno-obrazovanie-FINAL-za-pecat.pdf>

UNESCO. (1994). *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*. UNESDOC Digital Library. Retrieved January 28, 2025, from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>

UNICEF. (2022). *More than half of Ukraine's children displaced after one month of war* [Press release]. <https://www.unicef.org/press-releases/more-half-ukraines-children-displaced-after-one-month-war>

Vzdelávací program pre žiakov s autizmom alebo ďalšími pervazívnymi vývinovými poruchami s mentálnym postihnutím pre primárne vzdelávanie. (2016). Ministerstvo Školstva, Vedy, Výskumu a Športu SR. https://www.statpedu.sk/files/sk/deti-ziaci-so-svvp/deti-ziaci-so-zdravotnym-znevychodnenim-vseobecnym-intelektovym-nadanim/vzdelavacie-programy/vzdelavacie-programy-ziakov-so-zdravotnym-znevychodnenim-vseobecnym-intelektovym-nadanim/zakladne-vzdelavanie-primarne-vzdelavanie-nizsie-stredne-vzdelavanie/vp_pre_ziakov_s_autizmom_alebo_dalsimi_pervazivnymi_vyvinovymi_poruchami_s_mentalnym_postihnutim.pdf

Закон за основно образование. (2019). Скопје: Службен Весник На Република Северна Македонија“ Бр.161/19 И 229/20.

П р а в и л н и к за основните професионални компетенции на наставниците во основните и средните училишта по подрачја. (2019). Скопје: Службен Весник На РСМ. https://www.bro.gov.mk/wp-content/uploads/2020/08/Pravilnik-za-osnovni-profesionalni-kompetencii-za-nastavnici_18_02_2020.pdf

П Р А В И Л Н И К за основните професионални компетенции по подрачја на стручниот соработник во основните и средните училишта. (2019). Скопје: Службен Весник.

https://www.bro.gov.mk/wp-content/uploads/2020/08/Pravilnik-za-osnovni_kompetencii_strucen_sorabotnik_13_02_2020.pdf

Правилник за начинот на побарување на образовен/личен асистент и начинот на селекција и избор на образовен/личен асистент. (2021). Службен Весник На Република Северна Македонија. Бр. 161/19 И 229/20.

https://mon.gov.mk/stored/document/2021_Pravilnik_Nachin%20na%20pobarauvanje%20asistenti.pdf

Правилник за нормативот, описот на компетенции и работните задачи за образовниот и личниот асистент во основните училишта. (2020). Службен Весник На Република Северна Македонија. Бр. 161/19 И 229/20.

https://mon.gov.mk/download/?f=Pravilnik%20za%20obrazoven%20i%20licen%20asistent_1.pdf

ПРАВИЛНИК ЗА ФУНКЦИОНАЛНАТА ПРОЦЕНКА. МИНИСТЕРСТВО ЗА ТРУД И СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА. (2023). Службен Весник На Република Северна Македонија Бр. 104/19, 146/19, 275/19, 302/20, 311/20, 163/21, 249/21, 99/22 И 236/22.

<https://mon.gov.mk/stored/document/Pravilnik%20za%20funkcionalna%20procenka.pdf>

УПАТСТВО за начинот на соработка помеѓу основните училишта со ресурсен центар, центрите за поддршка на учењето и другите основни училишта. (2020). Службен Весник На Република Северна Македонија Бр. 161/19 И 229/20.

<https://mon.gov.mk/stored/document/Upatstvo%20za%20nacinot%20na%20sorabotka%20pomegu%20OU%20i%20OU%20so%20resursen%20centar.pdf>

Европска конвенција за заштита на човековите права (n.d). Retrieved from https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_MKD

Закон за средното образование (2020). Retrieved from <https://mon.gov.mk/stored/document/Zakon%20za%20srednoto%20obrazovanie.pdf>

Конвенција за правата на детето (1989). Retrieved from <https://www.coe.int/mk/web/compass/convention-on-the-rights-of-the-child>

Меѓународен Пакт за економски,социјални и културни права (1976). Retrieved from <https://www.coe.int/mk/web/compass/international-covenant-on-economic-social-and-cultural-rights>

ОДЛУКА ЗА ПРОГЛАСУВАЊЕ НА УСТАВОТ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (1991). Skopje: Parliament of North Macedonia. Retrieved from <https://www.sobranie.mk/content/Odluki%20USTAV/UstavSRSM.pdf>

УНИВЕРЗАЛНА ДЕКЛАРАЦИЈА ЗА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА (1948). Retrieved from <https://healthrights.mk/pdf/Pravnici/Megjunarodni%20dokumenti%20i%20mehanizmi%20za%20zastita%20na%20covekovite%20prava/%D0%9EN/1%20-%20%D0%A3%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D0>

